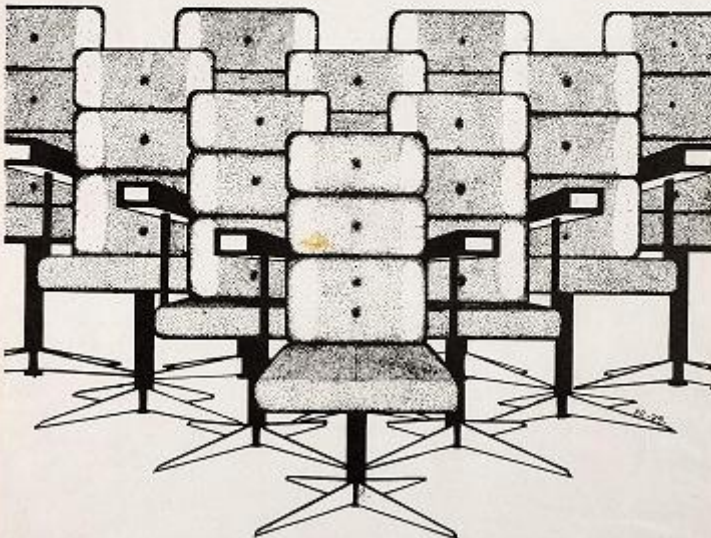

EUROPEES PARLEMENT 410 ZETELS HOUD ZE LEEG.

**ANTI-VERKIEZINGS KOMITEE
POSTBUS 10217 TILBURG**

DE EERSTE RECHTSTREEKSE VERKIEZINGEN VAN
HET EUROPEES PARLEMENT
Het Parlement als vox populi?

ABSTRACT

Op de linkerkant van deze pagina staat een afbeelding van een pamflet van het Anti-Verkiezings Komitee, die de bevolking oproept om niet te stemmen voor het Europees Parlement (zie voetnoot 68). Deze afbeelding dient in deze bijdrage als symbool voor het debat over de eerste rechtstreekse Europese Verkiezingen. Het thema Europese integratie stond in de Nederlandse samenleving ter discussie toen de 'Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement, door middel van rechtstreekse verkiezingen' in 1976 werd aangenomen. In deze bijdrage is het maatschappelijk debat over de eerste directe verkiezingen van het Europees Parlement onderzocht tussen 1974 en 1979 op basis van kranten en het archief van de Europese Beweging Nederland.

Soolsma, L. (Luuk)

Masterscriptie Politiek en Parlement
Radboud Universiteit Nijmegen

Scriptiebegeleider: Lennaert van Heumen

Studentnummer: 4494091

Datum: 15 mei 2019

INLEIDING.....	2
Status quaestionis	3
Onderzoeksvraag	11
Methode	13
HET EUROPEES PARLEMENT ALS VOX POPULI?	16
HET EUROPEES PARLEMENT ALS CONSTITUANTE?.....	29
HET EUROPEES PARLEMENT: IN VARIETATE CONCORDIA?	38
BESLUIT	46
BIBLIOGRAFIE	51
Secundaire literatuur:	51
Primaire bronnen:	52

Inleiding

De publieke opinie ten opzichte van de Europese integratie kent meerdere gezichten door de tijd heen. Veertig jaar geleden liet de toenmalige premier van het Verenigd Koninkrijk, Harold Wilson, een referendum organiseren om onder de bevolking te toetsen of het Verenigd Koninkrijk lid moest blijven van de Europese Gemeenschappen. In 1975 steunde twee derde van de Britten het lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk. Vandaag de dag kijken we echter tegen een andere realiteit aan. Op 23 juni 2016 koos het Britse volk voor de brexit, waardoor het Verenigd Koninkrijk waarschijnlijk de Europese Unie gaat verlaten. Voor velen wordt het vertrek van de Britten zelfs gezien als de nieuwe ‘Glorious Revolution’, waarin de vrijheid en soevereiniteit van het Koninkrijk wordt hersteld, en waarin het Verenigd Koninkrijk wordt bevrijd van de Leviathan uit Brussel.¹

De uitkomst van het referendum waarin werd besloten tot de brexit is een voorbeeld van de veranderende publieke opinie ten opzichte van Europese integratie in de koers van de Europese integratiegeschiedenis. Vanaf het verdrag van Maastricht, dat ondertekend werd in 1992, en daarbij de vorming van de Europese Unie, is er volgens veel wetenschappers een opkomst van *euroscepticisme* waarneembaar in Europa. Dit begrip behelst de notie dat mensen een sceptische houding ten opzichte van Europese integratie hebben. Dit fenomeen uit zich in een negatieve publieke opinie, eurosceptische politieke partijen en sceptische *civil society*-groepen. Redenen die hiervoor worden genoemd zijn dat de democratisering van Europa in een slakkengang beweegt en dat de besluitvorming van de Europese unie niet transparant genoeg zou zijn.²

Er zijn wetenschappers die van mening zijn dat de Europese Unie kampt met een ‘democratisch deficit’, dat een oorzaak zou kunnen zijn van de veranderende houding ten opzichte van Europese integratie. Een voorbeeld van een terugkomend argument voor dit tekort is dat wetenschappers en politici de afstand tussen de burger en de politieke vertegenwoordiging van de burger in Europa te groot vinden.³ Deze ‘afstand’ kan uitgedrukt worden als de figuurlijke afstand tussen de burger en de politieke macht. Binnen de geschiedenis van Europese integratie is een poging gedaan om de afstand tussen de bevolking van de Europese lidstaten en de Europese samenwerking te verkleinen. In 1979 kregen Europarlementariërs een direct verkozen mandaat, waardoor het Europees Parlement gezien kan worden als een electief politiek-vertegenwoordigend orgaan. Vanaf dit moment konden burgers

---

¹ Andrew Gamble, ‘Taking back control: the political implications of Brexit’, *Journal of European Public Policy* 25:8 (2018) 1215–1232, aldaar 1215.

² Benjamin Leruth e.a., ‘Does the Information Source Matter? Newspaper Readership, Political Preferences and Attitudes Towards the EU in the UK, France and the Netherlands’, in: *Euroscepticism, Democracy and the Media* (Basingstoke 2000) 95–120, aldaar 95-96.

³ Wim Van Meurs, Hilde Reiding en Suzanne Geuze, ‘De Parlementaire Keerzijde van Europa’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:3 (2015) 433–452, aldaar 445.

van de lidstaten van de Europese Gemeenschappen zelf besluiten wie hen vertegenwoordigde in het Europees Parlement.

Om de bevolking van de Nederland gunstig te stemmen en om hen te stimuleren te gaan kiezen bij de eerste directe Europese verkiezingen heeft de Nederlandse overheid via de netwerkorganisatie Europese Beweging Nederland (EBN) een campagne opgezet waar zes miljoen gulden mee gemoeid was.⁴ Campagnes om de publieke opinie te stimuleren zijn van alle tijden. In 2017 is een rapport verschenen waarin Brussel de afstand tot de burgers wilde verkleinen door historische gebeurtenissen aan de Europese burger te presenteren die ten grondslag liggen aan de vorming van de Europese Unie. Eén van die gebeurtenissen is de toevoeging van directe verkiezingen van het Europees Parlement. De Europese Commissie heeft een bedrag van drie miljoen euro voor deze campagne begroot. Wederom was het doel van de campagne de publieke opinie ten opzichte van de Europese Unie gunstig te stemmen.⁵

Onderzoek naar deze campagnes en de relatie tussen het Europees Parlement en de mensen die door dit orgaan worden vertegenwoordigd vergroten onze kennis van het democratisch gehalte van de Europese Unie. Wordt het Europees Parlement wel gezien als een vertegenwoordigend orgaan door het volk? In deze bijdrage is de periode dat het Europees Parlement omgevormd werd tot een politiek-vertegenwoordigend orgaan onderzocht. Om een beeld van deze periode te schetsen is onderzoek gedaan naar de kwestie van de directe verkiezingen van het Europees Parlement in het maatschappelijke debat. Een dergelijke analyse verschaft een weergave van hoe er in de jaren zeventig werd gedacht over de politieke vertegenwoordiging van het Europees Parlement, waardoor het 'democratisch deficit' van de Europese Unie vanuit historisch perspectief bekeken kan worden.

Status quaestionis

Het wetenschappelijke debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement is op te delen in drie thema's: de democratische legitimiteit van het Europees Parlement, de mate van bevoegdheden van het Europees Parlement en de verhouding tussen nationale parlementen en het Europees Parlement. De relatie tussen nationale parlementen en het Europees Parlement hangt in het debat sterk samen met de controlerende bevoegdheden die het Europees Parlement had ten opzichte van de andere Europese instellingen.

---

⁴ Radboud Universiteit, 'Kom op voor Europa' De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, 1979.', <https://www.ru.nl/cpg/honderd-jaar-nieuwe-kiezers-0/kom-europa-eerste-rechtstreekse-verkiezingen/> (geraadpleegd 2 december 2018).

⁵ European Commission, 'On the adoption of the 2017 work programme and the financing for the Europe for Citizens Programme', http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/2017_annexe_awp_en.pdf, (geraadpleegd 3 december 2018).

Het eerste thema dat waarneembaar is in de literatuur is de discussie over de democratische legitimiteit van het Europees Parlement. Volgens Van Meurs et al. is er binnen de politicologie consensus over het idee dat er sprake is van een groeiende kloof tussen burger en politiek op Europees vlak. Historische studies doen voornamelijk onderzoek naar het moment dat het kiezersvolk en het Europese project uit elkaar gingen lopen en plaatsen dit in de jaren negentig.⁶ De oorzaak van de afstand tussen het kiezersvolk en het Europese project sinds het Verdrag van Maastricht is volgens de auteurs dat de intergouvernementele pijlers steeds meer buiten het bereik van het Europees Parlement vielen en nationale parlementen het instrumentarium niet hadden om hier nog langer controle op uit te oefenen.⁷ Het idee van een 'democratisch tekort' komt volgens de historicus Luuk van Middelaar daarom veel voor in de huidige literatuur over Europese integratie.⁸

Dit 'tekort' of 'gat' ontstond volgens politicologen doordat het Europees Parlement en nationale parlementen als politiek-representatieve systemen uit meerdere lagen bestonden. Het dilemma tussen beleidsmatige effectiviteit en democratische legitimiteit is daardoor steeds hoger geklommen op de politieke agenda. Er zijn parlementaire controlemechanismen ingesteld zoals de 'gele kaart-procedure' in het Verdrag van Lissabon. De samenwerking in de Europese Unie blijft ondanks dergelijke procedures een worsteling van macht tussen nationale parlementen, het Europees Parlement en de Europese Raad. Democratische legitimiteit is in de geschiedschrijving over Europese integratie door de terughoudendheid van nationale staten een heet hangijzer geweest binnen het debat over Europese integratie.⁹

Toen de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement in het debat ter sprake kwamen waren de verkiezingen, volgens De Franse politicoloog Olivier Costa en de historicus Jieskje Hollander, een langgekoesterde wens van de federalisten in Europa. Er waren pogingen om democratische legitimiteit toe te voegen aan de Europese Gemeenschappen. De reden waardoor het plan tot stand is gekomen om directe verkiezingen in te stellen, is volgens Costa onderbelicht gebleven in de literatuur. Dit zou te maken hebben met het feit dat het zelf-evident is dat een supranationaal politiek systeem een direct verkozen element zou hebben.¹⁰

Toch ontstond er onduidelijkheid over wie of wat politiek werden gerepresenteerd door het Europees Parlement: nationale parlementen, lidstaten, burgers of Europese burgers? Volgens Hannah Pitkin behelst politieke representatie het idee dat de belangen, meningen en perspectieven van de

---

⁶ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 445.

⁷ *Ibid*, 444.

⁸ Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin* (Deventer 2009) 378.

⁹ Wim Van Meurs, 'Goede raad is duur. Het Nederlandse parlement en de Europese Raad', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:6 (2012) 71–82, aldaar 72.

¹⁰ Oliver Costa, 'The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy', *European Parliamentary Research Service* (Luxemburg 2016) 3 en Jieskje Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)* (Groningen, 2013) 97-124.

burger worden gerepresenteerd. Nationale staten vallen buiten het representatiebegrip van Pitkin. Volgens Costa kan representatie naar het begrip van Pitkin alleen op een juiste wijze geschieden wanneer er sprake is van rechtstreekse verkiezingen, die de Europese instellingen democratische legitimatie verschaffen.¹¹

Costa ontleent representatie aan het begrip van Pitkin en heeft betoogd dat rechtstreekse verkiezingen vanzelfsprekend leiden tot democratische legitimiteit. De eerdergenoemde Van Middelaar heeft betoogd dat deze democratische legitimatie tekortgeschoten is. De kiezersopkomst spreekt in dit geval boekdelen volgens de historicus; de opkomst daalde van 63% in 1979 tot 45% in 2004 voor het gemiddelde van alle lidstaten. Volgens Van Middelaar is het wel logisch dat er een electief element aan de EEG is toegevoegd, al is er onduidelijkheid over wie of wat er werd gerepresenteerd, en of directe verkiezingen hun doel, namelijk de gevoelsmatige afstand tot te burger verkleinen, wel hebben bereikt.¹²

De verkiezingen van het Europees Parlement worden in de politicologie 'tweede orde'-verkiezingen genoemd. Het Europees Parlement is volgens Van Middelaar om die reden helemaal niet geschikt om als een representatief orgaan van de Europese bevolking te worden aangeduid.¹³ Een andere benadering binnen deze discipline behelst het idee dat het democratische systeem van Europa niet te duiden is binnen de comparatieve wetenschappen, omdat Europa geen 'natie' of 'staat' is, maar een net vormt van meerdere lagen van representatie. Europa wordt ook wel een 'post-parlementaire overheid' genoemd.¹⁴ In beide kanalen (nationaal en Europees) zijn het dezelfde personen die als intermediair fungeren. Volgens de politicoloog Peter Mair is de Europese Unie geconstrueerd als beschermde sfeer tegen de eisen van stemmers, waardoor de Europese Unie nooit vormgegeven zal en kan worden als een conventionele democratie zoals die te zien is bij nationale staten. Op deze manier blijft de Europese samenwerking op verkapte wijze intergouvernementeel.¹⁵ De vergelijking die wordt getrokken tussen het Europees Parlement en nationale parlementen als het gaat om relatieve macht en invloed ten opzichte van hun tegenhangers binnen het model van de trias politica is daarom ingewikkeld, omdat er sprake is van macht en invloed op meerdere niveaus. Vanuit politicologisch oogpunt is het problematisch om het Europees Parlement te vergelijken met nationale parlementaire democratieën.

---

¹¹ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 11-12.

¹² Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 387.

¹³ *Ibid*, 387.

¹⁴ Frank Decker, 'Governance beyond the nation-state. Reflections on the democratic deficit of the European Union', *Journal of European Public Policy* 9:2 (2002) 256-272, aldaar 270.

¹⁵ Peter Mair, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy* (Londen 2013) 103-109.

In de jaren zeventig was het grootste deel van de Tweede Kamerleden voorstander van de toevoeging van democratische legitimiteit aan de EEG, om zo op meerdere lagen politieke-representatie te creëren. Om deze reden was er volgens de auteurs van *Verloren consensus* en *De parlementaire keerzijde*, allen historici die over de positie van Nederland in de Europese integratiegeschiedenis hebben geschreven, een kamerbrede consensus in de Tweede Kamer dat het Europees Parlement direct verkiesbaar moest worden.¹⁶

De Akte waarin de directe verkiezingen van het Europees Parlement vastgelegd waren veroorzaakte volgens Costa debatten op nationaal niveau in meerdere landen. Naast het debat over democratische legitimiteit van de Europese Gemeenschappen was er ook discussie over de positie van nationale parlementen ten opzichte van het Europees Parlement. Deze discussie hing in verschillende landen sterk samen met de bevoegdheden die het Europees Parlement toegemeten zou krijgen.¹⁷

De jaren zeventig stonden voor Europa in het teken van economische malaise. Ook hadden de oliecrisis en de toenemende spanningen door de Koude Oorlog impact op het Europese integratieproces; nationale parlementen trokken zich terug in hun nationale schulp. Hierdoor leefde de discussie over de complexe relatie tussen de nationale parlementen en het Europees Parlement op. De term *eurosclerose* wordt door historici gebruikt om deze periode te beschrijven. Middels dit begrip werd een beeld geschetst van verlamming in de Europese integratie. De voorstanders van een supranationaal Europa waren van mening dat er een impuls nodig was in de motor van de Europese integratie. Rechtstreekse verkiezingen werden gezien als een van de oplossingen van deze stagnatie in het rapport van de Belgische premier Tindemans, die de opdracht had gekregen om het Europees samenwerkingsverband opnieuw te doordenken.¹⁸

In de loop der jaren kreeg het Europees Parlement steeds ruimere bevoegdheden. Het Europees Parlement heeft echter vandaag de dag relatief minder bevoegdheden dan nationale parlementen in de meeste landen van Europa, ondanks de toevoeging van directe verkiezingen van het Europees Parlement.¹⁹ Na de rechtstreekse verkiezingen groeide met name de invloed van het Parlement op besluitvorming van de wetsvoorstellen van de Europese Commissie en in mindere mate ook op besluitvorming van de Raad van Ministers. De Europese Raad trok echter steeds meer macht

---

¹⁶ Anjo G. Harryvan en Jan Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementair-politieke Debat, 1945-2013* (Amsterdam 2013) 143-174 en Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 440.

¹⁷ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-24.

¹⁸ Wim Van Meurs e.a., *Europa in alle staten* (Nijmegen 2013) 134 en Wilfried Loth, *Building Europe: A history of European unification* (Oldenbourg 2015), 223.

¹⁹ Leon Van Damme, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:3 (2012) 35-47, aldaar 36.

naar zich toe en ging besluiten over essentieel beleid, waardoor de macht van het Europees Parlement relatief beperkt bleef.²⁰

Volgens de historicus Loth stond de discussie over de toevoeging van formele parlementaire bevoegdheden op gespannen voet met de positie van nationale parlementen ten opzichte van het Europees Parlement. Frankrijk maakte zich bijvoorbeeld zorgen over de wijze waarop representatie tot stand zou komen vanwege de verschillende omvang van de lidstaten en daarmee het verschil in bevolkingsgrootte. Daarnaast maakten met name de Fransen en de Britten zich zorgen over verlies van nationale soevereiniteit ten gevolge van verkiezingen van het Europees Parlement.²¹ In Frankrijk en in het Verenigd Koninkrijk waren nationale parlementariërs zich bewust van hun mogelijke verlies aan invloed wanneer het Europees Parlement meer bevoegdheden zou krijgen. Deze angst leefde ook in het maatschappelijk debat.²²

Stemgedrag in deze landen verschilde enorm onderling en was volgens Loth afhankelijk van de teneur van het publieke debat in Europa. Zo was de opkomst in Engeland maar 31,6 procent vergeleken met 57,8 procent in Nederland bij de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement. Loth heeft betoogd dat de totale opkomst uit 1979 voldoende was om directe verkiezingen van het Parlement te legitimeren, maar dat de opkomst niet wezenlijk heeft bijgedragen aan de versterking van de positie van het Parlement ten opzichte van nationale parlementen. De opkomst is volgens hem tekenend voor de houding van de nationale staten ten opzichte van een supranationaal Europa.²³

In Nederland speelde de positie van nationale parlementen ook een rol in het politieke debat. Volgens van Meurs et al. kan het Europees Parlement niet alleen gezien worden als een bondgenoot van de Tweede Kamer, maar ook als een concurrent die streeft naar invloed en inspraak op het gebied van representatie.²⁴ Er waren volksvertegenwoordigers die zich wel zorgen maakten over de positie van Nederland en de eenheid van Europa, maar niet om het ontbreken van een democratische legitimiteit van de Europese Raad. Echter, er was in de Tweede Kamer wel sprake van de wens om de bevoegdheden van het Europees Parlement uit te breiden en directe verkiezingen van Europarlementariërs in te voeren, omdat Nederlandse Kamerleden Europa wilden inrichten volgens de *trias politica* van Montesquieu.²⁵ Was de wens om de bevoegdheden uit te breiden sterker in Nederland dan de wens om de nationale soevereiniteit te bewaren?

---

²⁰ Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 228.

²¹ *Ibid*, 224-228.

²² Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 222-228.

²³ Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 226-228.

²⁴ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 434.

²⁵ *Ibid*, 440.

De historicus Jieskje Hollander heeft betoogd dat de Nederlandse kabinetten van de jaren zestig en zeventig het idee van een sterk electief Europees Parlement steunden, omdat dit een essentieel onderdeel zou zijn van een supranationaal Europa. Volgens de auteur komt dit door het feit dat Nederland in een supranationale gemeenschap meer zeggenschap zou hebben dan een gemeenschap die intergouvernementeel van aard is. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de positieve houding van Tweede Kamerleden ten opzichte van een eventuele uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement, ondanks de spanning tussen nationale soevereiniteit en supranationaliteit die bij bijvoorbeeld Frankrijk en Engeland wel te zien was.²⁶

Volgens Hollander is dit de positie die politici in Nederland al innamen toen de Europese integratie nog in de startblokken stond. Er zou sprake zijn van continuïteit in de houding van een groot deel van de Nederlandse politici ten opzichte van de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement. De positieve houding van Nederlandse politici ten opzichte van een supranationaal Europa komt volgens Hollander voort uit de Nederlandse traditie waarin de minister-president slechts *primus inter pares* is en geen hoofd van de staat. Een intergouvernementele insteek met regeringsleiders aan de top paste volgens haar niet bij de Nederlandse politieke traditie. De meerderheid van de Nederlandse politici vond dat directe verkiezingen van een Europees Parlement de volgende stap zouden zijn in de realisatie van een supranationaal of federatief Europa.²⁷ De wens om Europa supranationaal in te richten zou kunnen verklaren waarom een groot deel van de Tweede Kamerleden voorstander van directe verkiezingen van het Europees Parlement was.

Op nationaal niveau veroorzaakte de Akte veel debatten in politiek en media in Europese landen. Deze debatten zijn in verscheidene Europese landen zoals Duitsland, Engeland en Frankrijk onderzocht. In Engeland en Frankrijk was veel kritiek op een eventueel supranationaal Europa.²⁸ De historici Hollander, Loth, Van Meurs et al., Harryvan, Van der Harst, Reiding en Van Middelaar hebben in hun werken tezamen een mooi overzicht van het politieke debat en de politieke ontwikkelingen geschreven omtrent de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement geschreven, maar het publieke debat in Nederland hierover, dat wel in Engeland en Frankrijk is bestudeerd, is onderbelicht gebleven in de bestaande literatuur.

Veel auteurs – zowel historici als politicologen – hebben betoogd dat er nog weinig publieke aandacht was voor de Europese integratie vóór de jaren negentig. En dat het publieke debat ten opzichte van de Europese integratie en de verhouding tussen nationale parlementen en het Europees

---

²⁶ Jieskje Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)* (Groningen 2013) 97-124.

²⁷ *Ibid*, 97-124.

²⁸ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 222-228.

Parlement pas opleefde na het Verdrag van Maastricht.²⁹ Een oorzaak die de historici van Meurs et al. en Loth hiervoor aandragen is dat het Europees Parlement pas na de vorming van de Europese Unie relatief achterbleef qua bevoegdheden ten opzichte van de andere instellingen van de Europese Unie.³⁰

In zowel de politicologie als in de geschiedschrijving is er consensus over het gegeven dat er een kantelpunt aanwezig is in de houding van de Europese bevolking ten opzichte van de Europese integratie. Impliciet kan dit betekenen dat de publieke opinie ten opzichte van Europese integratie ten tijde van de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement overwegend gunstig was. Wanneer dit het geval zou zijn, zou Nederland afwijken ten opzichte van andere landen waar wél onderzoek naar het publieke debat gedaan is, zoals Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

De debatten in de media van verschillende landen gingen vooral over de volgende zaken: de koers van de Europese integratie, de politieke en juridische aspecten van directe verkiezingen, de toekomst van nationale soevereiniteit voor lidstaten, de mate waarin het Europees parlement de Europese commissie kon beïnvloeden en de capaciteit van de Europese verkiezingen om burgers te mobiliseren. De kern van de debatten die werden gevoerd op nationaal-politiek niveau was: in hoeverre de bevoegdheden van het Europees Parlement uitgebreid zouden moeten worden en in hoeverre deze uitbreiding de rol van nationale parlementen zou beïnvloeden.³¹ Nationale soevereiniteit – zeker in het licht van de brexit – en het democratisch gehalte komen in de huidige debat over Europese integratie vaak aan het licht en liggen daarom aan de basis van het onderzoek dat is uitgevoerd in deze bijdrage.³²

Er is veel geschreven over de positie van de Tweede Kamer en de beweegredenen van partijen om voor een electief Europees Parlement te stemmen. Er bestond, op een paar anomalieën na, in de politiek een kamerbrede consensus over de invoering van directe verkiezingen in de jaren zeventig. Er waren slechts enkele tegengeluiden van kleine partijen, maar die bleven beperkt. In de jaren negentig ontstond kritiek op de Europese Unie en ging de consensus over een supranationaal Europa binnen de Tweede Kamer verloren. Deze dissensus zou onder andere versterkt zijn door kritiek op de Europese

---

²⁹ Karlheinz Neunreither, 'The European Parliament and National Parliaments: Conflict or cooperation?', *The Journal of Legislative Studies* 11:3 (2005) 466–489, aldaar 466, Leruth e.a., 'Does the Information Source Matter? Newspaper Readership, Political Preferences and Attitudes Towards the EU in the UK, France and the Netherlands', 95 en Harryvan en Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementaire-politieke Debat, 1945-2013*, 143-174.

³⁰ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 444 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 228.

³¹ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30.

³² van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 378.

instellingen vanuit de publieke opinie vanaf de jaren negentig.³³ Was de publieke opinie voor die tijd gunstig gestemd? Een historische analyse van sporen van de Nederlandse publieke opinie over de eerste rechtstreekse verkiezingen ontbreekt; het ontbreken van onderzoek naar het maatschappelijk debat en de publieke opinie ten opzichte van de Europese verkiezingen is een lacune in de literatuur over de geschiedenis van Europese integratie.

Nederlandse politici vonden het van belang om de Nederlandse bevolking te prikkelen voor de directe verkiezingen van het Europees Parlement. Lennaert van Heumen en Hilde Reiding hebben een kort artikel over deze campagne geschreven genaamd: *'Kom op voor Europa' De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, 1979*. In dit onderzoek hebben zij de campagne rondom de directe verkiezingen van het Europees Parlement onderzocht. De door de overheid geïnitieerde campagne om het standpunt van de directe verkiezingen van het Europees Parlement te behartigen stuitte op enkele vormen van kritiek en leverde uiteindelijk een lagere opkomst van stemmers op dan verwacht.³⁴

Een hoge opkomst was het uiteindelijke doel van deze campagne, maar de EBN – en daarmee ook de Nederlandse overheid en het Europees Parlement die dit financierden - wilde tegelijkertijd de publieke opinie van de Nederlandse bevolking ten opzichte van de Europese Gemeenschappen positief beïnvloeden. In deze bijdrage is de Nederlandse publieke opinie ten opzichte van het Europees Parlement onderzocht, omdat dit aspect van de Europese integratie nog niet nader onderzocht is in de literatuur over de directe verkiezingen van het Europees Parlement.

---

³³ Harryvan en Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementair-politieke Debat, 1945-2013*, 143-174.

³⁴ Radboud Universiteit, 'Kom op voor Europa' De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, 1979.', <https://www.ru.nl/cpg/honderd-jaar-nieuwe-kiezers-0/kom-europa-eerste-rechtstreekse-verkiezingen/> (geraadpleegd 2 december 2018).

Onderzoeksvraag

Binnen de literatuur is consensus dat kritiek op Europa pas opleefde vanaf de jaren negentig. Hieruit kan geconcludeerd worden dat *euroscopsis* in de decennia daarvoor nog niet dominant was. In deze bijdrage is gezocht naar het waarheidsgehalte van deze consensus door te kijken naar een nog niet eerder onderzocht aspect van de publieke opinie over Europese integratie, namelijk de Nederlandse publieke opinie over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement.

Deze bijdrage behelst een onderzoek naar de publieke opinie uit die tijd om te toetsen of de of de publieke opinie ten opzichte van de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement gunstig gestemd was en om de literatuur over Europese integratiegeschiedenis vanuit historisch perspectief te verrijken. Om deze reden is er in deze bijdrage naar een antwoord gezocht op de vraag: *Hoe zag het maatschappelijk debat in Nederland eruit ten opzichte van de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979?* Om deze vraag te beantwoorden is dit onderzoek thematisch van aard en opgedeeld op basis van drie deelvragen.

Uit de literatuur is gebleken dat democratische legitimiteit één van de redenen was voor een groot deel van de leden van de Tweede Kamer uit die tijd om voorstander te zijn van de rechtstreekse verkiezingen, maar was hier ook draagvlak voor onder de Nederlandse bevolking? Om deze reden is gezocht naar het antwoord op de eerste deelvraag: *Welke rol speelden de publieke opinie en opvattingen over democratische legitimiteit van de EEG en het Europees Parlement in het maatschappelijk debat over de invoering van de eerste verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979?* Deze vraag is ook interessant omdat democratische legitimiteit veelzeggend is over het 'democratisch deficit' van het Europees Parlement, dat volgens van Middelaar een grote rol speelt in de bestaande literatuur over Europese integratie.³⁵ Hoe werd dit door de bevolking toentertijd zelf ervaren?

Uit onder andere het werk van Van Meurs et al. is gebleken dat een ander aspect waarover getwist werd in het maatschappelijk debat over Europese integratie de bevoegdheden van het Europees Parlement waren.³⁶ Om die reden is er in dit onderzoek naar een antwoord gezocht op de vraag: *Welke rol speelden opvattingen over de bevoegdheden van het Europees Parlement in het maatschappelijk debat over de invoering van de eerste verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979?*

Gezien het feit dat, volgens Loth en Costa, de toekomst van nationale soevereiniteit in Engeland en Frankrijk in de media een discussiepunt was bij de kwestie van de directe verkiezingen

---

³⁵ van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 378.

³⁶ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 439.

van het Europees Parlement is het interessant dit vanuit Nederlands perspectief te bekijken.³⁷ Ook is het interessant om dit vanuit historisch perspectief te bekijken omdat deze relatie heden ten dage ter discussie staat in de politicologie en geschiedenis. Daarom is de derde vraag die in dit onderzoek aan bod komt: *Welke rol speelden opvattingen over de verhouding tussen nationale parlementen en het Europees Parlement in het maatschappelijk debat over de invoering van de eerste verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979?*

Onderzoek naar het maatschappelijk debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement kan leiden tot nieuwe inzichten in de actuele discussies over thema's binnen literatuur over Europese integratie zoals de relatie tussen nationale parlementen en het Europees Parlement, het democratisch gehalte van het Europees Parlement en de omvang van bevoegdheden van het Europees Parlement vergeleken met die van nationale parlementen. Door inzicht te krijgen in de verwachtingen van de bevolking en het maatschappelijk debat over deze thema's in een eerdere periode van de Europese integratiegeschiedenis is het mogelijk om te kijken of de juiste stappen zijn genomen in Europese integratie en of de verwachtingen van de bevolking zijn waargemaakt. Dit inzicht kan gebruikt worden om de relatie tussen het Europees Parlement en de andere Europese instellingen vanuit historisch perspectief onder de loep te nemen.

De hoofdstukken in deze bijdrage zijn opgebouwd op basis van deze deelvragen en thema's. In het eerste hoofdstuk is het Europees Parlement geanalyseerd als vox populi, oftewel 'de stem van het volk'. Daaropvolgend is het maatschappelijk debat ten opzichte van de bevoegdheden van het Europees Parlement onderzocht en in het laatste hoofdstuk is het maatschappelijk debat over de relatie tussen nationale parlementen en het Europees Parlement uiteengezet.

---

³⁷ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 222-228.

Methode

Het is problematisch om de publieke opinie uit een ander tijdperk te benaderen. In deze bijdrage is het maatschappelijk debat geanalyseerd, zoals dat tot uiting komt in kranten. De kranten *De Telegraaf*, *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* uit de periode 1974-1979 zijn onderzocht, om een beeld te krijgen van het maatschappelijk debat van die tijd. Daarnaast is in dit onderzoek enkele keren een uitstapje gemaakt naar artikelen uit andere kranten.

De kranten zijn geraadpleegd via het zoekprogramma *Delpher*. Hieruit is een selectie gemaakt van bronnen die sprekend zijn voor dit onderzoek. Uit alle krantenberichten zijn de stukken geselecteerd waarin een bepaalde visie of opinie gedestilleerd kon worden. Krantenberichten die slechts informatief waren zijn in deze bijdrage achterwege gelaten, omdat die niet sprekend zijn voor het publieke debat omdat ze geen opinie bevatten. De valkuil hiervan kan zijn dat niet álle krantenartikelen over de directe verkiezingen van het Europees Parlement in het onderzoek zijn meegenomen en dat er bij het onderzoek door gebruik van bepaalde zoektermen artikelen over het hoofd zijn gezien. Het analyseren van kranten leidt echter niet tot een compleet beeld over de mening van de algehele bevolking. De meningen en visies van de bevolking zijn het beste te benaderen door gebruik te maken van sociaalwetenschappelijk onderzoek door middel van bijvoorbeeld enquêtes.

In het Nationaal Archief in Den Haag wordt het archief bewaard van de EBN, een onafhankelijke netwerkorganisatie van burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven, die als doel heeft het maatschappelijk debat over Europa te stimuleren en te organiseren.³⁸ Een onderdeel hiervan is het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen, dat onder leiding stond van Anne Vondeling van de PvdA. In dit archief zijn publieke opinieonderzoeken aanwezig die zijn uitgevoerd door onafhankelijke organisaties. Dit archief en ook onderzoek naar de publieke opinie in Nederland over de Europese integratie in de jaren zeventig zijn in de bestaande literatuur onaangeroerd gebleven. Deze enquêtes zijn naast kranten vrijwel de laatste sporen die overgebleven zijn van de publieke opinie over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement en zijn daarom de beste benadering van de publieke opinie uit die tijd. Het nadeel van deze enquêtes is dat ze vaak gebaseerd zijn op een laag aantal respondenten.

Door de combinatie van krantenberichten en enquêtes is in deze bijdrage een zo scherp mogelijke analyse van de publieke opinie en het maatschappelijk debat in kaart gebracht, omdat deze bronnen, naast orale bronnen, vrijwel de enige overblijfselen zijn van de publieke opinie uit die tijd. In

---

³⁸ Europa Nu, 'Europese Beweging Nederland', https://www.europa-nu.nl/id/vgy7n4v2n4qt/europese_beweging_nederland_ebn (geraadpleegd 2 december 2018).

deze bijdrage is gekozen orale bronnen achterwege te laten, omdat de betrouwbaarheid daarvan in twijfel getrokken kan worden door de tand des tijds.

Het begrip 'publieke opinie' is omstreden in vele wetenschappelijke disciplines zoals in de disciplines geschiedenis, politicologie en sociologie. Het begrip 'publieke opinie' kan aangeduid worden als communicatie tussen de elite en de bevolking, waarin de media als platform te zien zijn. Er is echter wel een wisselwerking aanwezig tussen de politieke agenda en de bevolking, omdat deze communicatiemethode ook gebruikt kan worden om mensen te overtuigen of te sturen in hun opinie.³⁹

Publieke opinie is een aanduiding voor de opinie van het 'gewone volk'. In de geschiedenis van de naoorlogse West-Europese integratie in het algemeen dringt zich bovenal een beeld op van een relatief eenzijdig top-down proces van de publieke opinie. Dit zou betekenen dat de publieke opinie gevormd werd door de overheid en dat kranten veelal trouw waren aan het beleid dat werd gevoerd. Dit zou betekenen dat er weinig kritiek terug te vinden zou zijn in de berichtgeving over de eerste rechtstreekse verkiezingen. Machtspolitieke strategische overwegingen zouden ten grondslag liggen aan het ontstaan en de bloei van de Europese Unie.⁴⁰

Publieke opinie kan naast de bovengenoemde top-down benadering van de overheid ook gezien worden als een collectief belang van mensen in een samenleving, die benaderd kan worden door survey- en enquêteonderzoek. Een probleem bij een dergelijke benadering is echter dat het lastig is om de publieke opinie op deze manier te meten, gezien een groot deel van de bevolking slecht geïnformeerd is over hetgeen onderzocht wordt.⁴¹ Uit dat gegeven kunnen anderzijds ook weer conclusies worden getrokken.

Voor dit onderzoek is gekozen voor de benadering waarin publieke opinie gezien wordt als collectief belang van de bevolking zoals die tot uiting komt in kranten en uit percentages die voortkomen uit enquête- en surveyonderzoeken en is de publieke opinie aan de hand van kranten en opinieonderzoeken onderzocht met inachtneming van de sturende rol van de overheid in de publieke opinie. Daarnaast is de sturende rol van de overheid in deze bijdrage kritisch onder de loep gelegd, door de bronnen die een opinie bevatten naast de visie van de EBN en bronnen van politici uit die tijd te leggen.

De kranten *De Telegraaf*, *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* bieden een gedifferentieerd beeld van de publieke opinie in de jaren zeventig. Hoewel de jaren zeventig al 'ontzuild' waren, was er nog wel sprake van een ideologie of politieke kleuring bij deze kranten. Om die reden zijn er drie verschillende

---

³⁹ Vincent Price, *Public Opinion* (Londen 1992) 90-92.

⁴⁰ Joseph I. H. Janssen, *Publieke steun voor de Europese Unie: Analyse van de publieke opinie in 12 lidstaten, 1952-1998* (Maastricht 2001) 37-40.

⁴¹ *Ibid*, 22-44.

kranten in deze bijdrage onderzocht. Kranten hebben een vormende kracht met betrekking tot visies van de lezers bij het begrijpen van gebeurtenissen en instituties. In kranten is gedocumenteerd hoe journalisten en opinieschrijvers denken over de werkelijkheid. Publieke opinie wordt op deze manier gevormd door het nieuws. Journalisten construeren de werkelijkheid in de verbeelding van de bevolking in plaats van dat ze het louter documenteren. Kranten zijn niet 'neutraal'; berichtgeving bevat altijd achterliggende assumpties. Kranten verschillen in deze zin van brieven en dergelijke, omdat er een complexe machinerie van literaire productie en gelaagde sociale netwerken achter zit. Een voorbeeld hiervan is de ideologie waartoe de krant behoort, zoals het liberalisme. Kranten beperken het debat binnen de publieke opinie, omdat de berichtgeving in kranten resulteert in nieuws dat via een trechtersvorm naar buiten wordt gebracht en de bevolking veel aanneemt als waarheid.⁴²

De kranten die in deze bijdrage zijn onderzocht zijn niet waarde vrij. Toch is de beste benadering van de publieke opinie uit de onderzochte periode gebaseerd op kranten en surveyonderzoeken, met inachtneming van de imperfectie van deze methode. Omdat kranten een vormende kracht hebben zorgt dit er ook voor dat de analyse van kranten een goede weerspiegeling vormt van de publieke opinie. Bovengenoemde kranten zijn naast elkaar gelegd om een zo accuraat mogelijke weergave te geven van de publieke opinie uit de jaren zeventig.

De valkuil van deze methode is dat opiniestukken uit kranten geen navolgbare wetenschappelijke basis hebben; de bronnen die gebruikt zijn in krantenartikelen zijn niet na te trekken. In deze bijdrage is de informatie die uit krantenberichten komt niet benaderd als 'waarheid', maar als weerspiegeling van de publieke opinie. Via snippets uit het verleden die tekenend zijn voor de publieke opinie is in deze bijdrage een beeld geschetst van het maatschappelijke debat over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement in de jaren zeventig.

---

⁴² Stephen Valla, 'Newspapers', in: *Reading primary sources* (Londen 2009) 192–208.

Het Europees Parlement als vox populi?

Heden ten dage zijn er veel wetenschappelijk artikelen over Europa waarin getwist wordt over het 'democratisch deficit' van Europa. Van Middelaar heeft betoogd dat veel wetenschappers vinden dat er sprake is van een democratisch tekort van de Europese Unie. De term 'democratisch deficit' is voor het eerst gemunt in 1979 door de Britse politicus David Marquand. Het is niet opzienbarend dat dit begrip is gemunt door een Britse politicus, gezien het eurosceptische karakter van een aanzienlijk deel van de Britse politici binnen het Verenigd Koninkrijk door de decennia heen. Wat wel opvallend is dat deze term is bedacht in het jaar van de eerste Europese verkiezingen.⁴³

De ondertekening van de Akte uit 1976, waarin besloten werd dat er rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement zouden komen, zorgde voor een opleving in het maatschappelijk debat over de Europese integratie. Een heet hangijzer binnen dit debat was het democratisch gehalte van de Europese Gemeenschappen.⁴⁴ Het begrip 'democratisch deficit' behelst de notie dat de Europese samenwerking niet democratisch genoeg is. Reikten de rechtstreekse verkiezingen dan wel ver genoeg in het toevoegen van een democratisch element aan de Europese samenwerking?

Vandaag de dag wordt hier nog steeds over getwist. Kan het Europees Parlement wel gezien worden als vox populi of als 'de stem van het volk'; een politiek-representatieve vertegenwoordiging naar het voorbeeld van nationale parlementen? Een analyse van het Nederlandse maatschappelijk debat over het democratisch gehalte van de eerste verkiezingen van het Europees Parlement schept een beeld van hoe er destijds over representativiteit van het Europees Parlement werd gedacht in Nederland.

Er werd eind jaren zeventig veel over een democratisch tekort gesproken door Haagse politici, maar dit ging volgens Van Meurs et al. vooral over de bescherming en positie van hun eigen democratisch mandaat en niet over de afstand van het Parlement tot de Nederlandse burger.⁴⁵ In andere landen was er meer kritiek op de Europese samenwerking, waarschijnlijk viel dit in Nederland mee vanwege het relatief pro-Europese en pro-federale karakter van een aanzienlijk deel van de Tweede Kamer in de jaren zeventig.⁴⁶ De regering probeerde de verkiezingen te 'verkopen' aan het volk middels de campagne van de Europese Beweging Nederland die werd georganiseerd door een

---

⁴³ Van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 378.

⁴⁴ Costa, 'The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy', 23-30.

⁴⁵ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 440.

⁴⁶ Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

commissie binnen deze organisatie: het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen Europees Parlement.

Artikelen uit NRC Handelsblad en de Volkskrant lieten tussen 1974 en 1979 een gemengd geluid horen over de toevoeging van een democratisch element aan de Europese Gemeenschappen. Het idee dat een democratisch element toegevoegd moest worden aan de EG stond voor sommige kiezers buiten kijf omdat elke macht – ook beperkte macht – gelegitimeerd diende te worden door het volk. zo staat het beschreven in een artikel uit NRC Handelsblad.⁴⁷ Voor sommigen zou dat de oplossing zijn voor het ‘democratisch tekort’ binnen de Europese samenwerking. Dit blijkt uit een krantenbericht geschreven door een jurist en oud-Eurocommissaris in NRC Handelsblad uit 1979:

‘Het is onaanvaardbaar dat bepaalde bevoegdheden in de Gemeenschap zonder de controle van een door het volk gekozen parlement worden uitgeoefend. Het representativiteitsbeginsel berust op de gedachte dat de kiezer via zijn gekozen parlement invloed kan uitoefenen op de hoofdlijnen van het overheidsbeleid.’⁴⁸

Een organisatie die zich destijds inzette voor democratische controle op Europees niveau was de Europese Beweging Nederland (EBN). Deze organisatie is heden ten dage een netwerkorganisatie van burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven en functioneert als een Europa-platform. ‘Wat ons bindt is een betrokkenheid bij het Europese integratieproces en de overtuiging dat we de toekomst van Europa zelf mee gestalte kunnen geven.’⁴⁹

Kenmerkend voor de EBN is, naast een grote betrokkenheid, ook een zelf uitgesproken sterk pro-Europees karakter. De houding van de EBN paste ook bij de sterk pro-Europese houding van een groot deel van de Tweede Kamerleden en de regering, die bijna unaniem voor verdere Europese integratie waren.⁵⁰ Opvallend is ook de keuze van de Tweede Kamer om een commissie aan te stellen met een pro-supranationale houding met betrekking tot Europa. De overheid subsidieerde de commissie van de EBN die de campagne voor de eerste rechtstreekse verkiezingen zou gaan verzorgen: het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen. Om bovengenoemde redenen is in deze bijdrage aangenomen dat de regering het standpunt van de EBN steunde.

---

⁴⁷ Europese verkiezingen, *NRC Handelsblad* (02 mei 1975).

⁴⁸ Europa: kiezen voor een model van machtenscheiding, *NRC Handelsblad* (31 mei 1979).

⁴⁹ Als geciteerd in: Europese Beweging Nederland, <http://europesebeweging.nl/> (geraadpleegd 11 februari 2019).

⁵⁰ Reiding, ‘De teleurstellende Europese werkelijkheid’, 103-104 en Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

Het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen richtte zijn pijlen op verschillende gebieden. Zo lichtte de commissie media, radio- en televisiestations in over feitelijke gegevens van de verkiezingen. Naast de media betrok de commissie ook vakverenigingen van studenten, vrouwen, boeren, jongeren en docenten in haar missie om de bevolking te informeren over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement.⁵¹

Het standpunt van de EBN met betrekking tot democratische legitimiteit was dat de Europese Gemeenschappen zorgden voor 'uitholling van de democratie' door de manier waarop Europa was vormgegeven. Dit staat beschreven in het onderstaande citaat uit een van de voorlichtingsbrochures die het Nationaal Comité de verschillende media verschaftte om hen te informeren over het standpunt van de EBN. Hieruit wordt evident dat de EBN voorstander was van parlementaire controle op supranationaal niveau:

'Die Europese ministerraad bestuurt in feite de gemeenschap; zij neemt alle besluiten. En helaas moet worden gezegd dat in vele gevallen bij die besluitvorming weinig aandacht wordt gegeven aan de wensen van het Europees Parlement. De ministerraad neemt besluiten die 260 miljoen Europese burgers aangaan en waarvoor die 260 miljoen burgers het geld moeten opbrengen. En daarom is het noodzakelijk dat de parlementaire controle op het doen en laten van die Europese Ministerraad veel sterker wordt. Aan de uitholling van de democratie door het ontstaan van de Europese Gemeenschap moet een einde komen. De eerste en vermoedelijk belangrijkste stap zal zijn het kiezen van het Europese Parlement. Dat parlement zal namens de burgers van de negen landen kunnen optreden. Dat parlement zal vele leden tellen die al hun tijd aan het Europese werk kunnen geven omdat ze niet langer (zoals tot nu toe het geval is geweest) ook lid moeten zijn van een nationaal parlement.'⁵²

Het bestaan van deze campagne is op zich al opmerkelijk; van een orgaan dat het volk representeert zou te verwachten zijn dat het volk hierover niet geïnformeerd zou hoeven te worden. Een top-down benadering is bij een representatief stelsel enigszins tegenstrijdig. Bij reguliere verkiezingen, zoals bijvoorbeeld de Tweede Kamerverkiezingen, wordt er campagne gevoerd voor de verkiesbare vertegenwoordigers; bij de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement werd er

---

⁵¹ Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers [hierna afgekort als: NA, EBN], inv.nr. 980, Informatiebulletin/ kranteknipsels inzake de activiteiten van het Nationaal Comité. 1978, Doelstellingen van het Nationaal Comité.

⁵² Als geciteerd in: NA, EBN, inv. nr. 979 Uitgaande stukken van het Nationaal Comité naar plaatselijke en regionale comité's voor de Europese verkiezingen. Afschriften. 1978-1979, Europese verkiezingen in zicht.

campagne gevoerd voor de verkiezingen zélf. Om deze reden wijken de eerste rechtstreekse verkiezingen af van reguliere parlementaire verkiezingen. Onderstaand fragment uit de ‘werkwijze en doelstellingen’ van de EBN dient als voorbeeld voor hoe deze verkiezingen afweken van reguliere parlementaire verkiezingen:

‘Verkiezingen kunnen niet zonder campagnes. In dit geval echter doet zich de uitzonderlijke situatie voor dat het publiek eerst moet worden voorgelicht over het instituut waarvoor volksvertegenwoordigers moeten worden gekozen. Dit betekent dat het gerechtvaardigd is een aparte inspanning te doen om het grote publiek hierover te informeren. (...) Alle activiteiten zullen gekenmerkt worden door het verstrekken van twee soorten informatie. Informatie over de rechtstreekse verkiezingen, voor welk lichaam kies je vertegenwoordigers, hoeveel vertegenwoordigers, hoe worden deze vertegenwoordigers op een kandidatenlijst gezet enz. En informatie die motiverend werkt, waarom Europese samenwerking? (...) Het feit dat economische monetaire samenwerking noodzakelijk is en parlementair gecontroleerd moet worden is niet iets wat zomaar even aan schoolkinderen of aan 65+ers kan worden medegedeeld.’⁵³

Uit de ‘werkwijze en doelstellingen’ van de EBN blijkt dat hun werkwijze een element van propaganda bevatte, namelijk het feit dat ze mensen wilden ‘motiveren’ voor Europese samenwerking, omdat ze het noodzakelijk achtten dat monetaire samenwerking parlementair gecontroleerd diende te worden. Impliciet geeft de EBN in bovenstaand citaat ook al een afstand van de onderwerpen van de Europese politiek tot het volk aan; de noodzaak van economische samenwerking binnen de Europese samenwerking was voor een deel van de bevolking volgens de EBN onvatbaar in de jaren zeventig. Toch was economische en monetaire samenwerking van de lidstaten een belangrijke kwestie op de agenda van de lidstaten de jaren zeventig en tachtig.⁵⁴

De overheid-gefundeerde organisatie gaf in bovenstaande fragment aan dat er een afstand tussen de Europese samenwerking en het volk bestond. Het parlement kan volgens Van Middelaar gezien worden als de bemiddelende instantie tussen publiek en politiek. Het oprichten van een parlement leidt volgens hem niet vanzelf tot een sterkere connectie tussen het publiek en de politiek. Parlementariërs behartigen de belangen van de politiek en bevinden zich tussen de regering en het volk in.⁵⁵ In bovenstaand fragment stelde de EBN dat statelijke monetaire samenwerking te ver af staat

---

⁵³ NA, EBN, inv.nr. 672, Nota inzake de werkwijze en doelstellingen van de Europese Beweging in Nederland. 1973.

⁵⁴ Van Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 133-138.

⁵⁵ Van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 377.

van het bed van de gewone burger, daarom wordt het ook niet 'zomaar even aan schoolkinderen of aan 65+ers medegedeeld'. Dit kan gezien worden als een signaal dat burgers niet erg betrokken waren bij de onderwerpen die op Europees niveau werden beslecht of dat de materie te ingewikkeld was voor de bovengenoemde groepen volgens de EBN.

Om de afstand tussen de complexe informatie over Europese integratie en het volk te overbruggen publiceerde de EBN het maandblad 'Europa'. In het maandblad heeft het EBN zelf aangegeven dat het maandblad bedoeld was om de bevolking te informeren over de verkiezingen: 'Deze uitgave en de afleveringen die er op zullen volgen zijn bedoeld om misvattingen uit de weg te ruimen. (...) en om de belangstelling te wekken van de kiezer, die in 1978 mede zal beslissen over de samenstelling van het eerste echte gekozen Europese Parlement.'⁵⁶ In een artikel geschreven door de politicus Van der Stoel van de PvdA in dit maandblad werd voor de kiezer beschreven wat volgens hem het voordeel was van een rechtstreeks verkozen parlement:

'Wat is de zin van een rechtstreeks verkozen vertegenwoordiging op Europees niveau, naast de al bestaande vertegenwoordiging der burgers in Gemeenteraad, Provinciale Staten en Staten-Generaal? Het antwoord ligt in feite al in de vraag besloten. Door de vertegenwoordiging op deze verschillende niveaus, kan de burger zijn stem daar laten doorklinken, waar besluitvorming plaatsvindt over onderwerpen die voor hem of haar van belang zijn. Ook in de Europese Gemeenschappen wordt dagelijks onderhandeld en besloten over zaken, die de burgers van de lid-staten, en derhalve ook de Nederlandse burger, aangaan: de prijs van landbouwproducten, (...) vanuit democratisch oogpunt is het niet minder dan vanzelfsprekend, dat de burgers van de lid-staten van de Europese Gemeenschappen bij dit hele proces direct vertegenwoordigd zijn en hun visies geven.'⁵⁷

Van der Stoel benadrukte in bovenstaand fragment de noodzaak van rechtstreekse verkiezingen. Het idee dat rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement een 'echte volksvertegenwoordiging' tot stand zouden brengen leidde echter tot kritiek. Deze kritiek uitte zich soms vrij radicaal in artikelen in de Volkskrant. Een voorbeeld hiervan is het artikel uit 23 januari 1979 genaamd 'Democratie op vier niveaus: Europees Parlement vervreemdt burger?':

---

⁵⁶ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 1091, Publicaties van de Europese Beweging in Nederland: Europa '78-'79. (bijlage van Europa in Beweging), nrs. 1-14, publicatie uit 1978.

⁵⁷ *Ibid.*

‘Voorlichtingskranten en grote advertenties waren noodzakelijk om de kiezer te informeren waarvoor hij ging stemmen. Stemrecht behoeft propaganda. (...) maar nu blijkt, dat de oude sjablonen weer uit de kast zijn gehaald. De grote EEG-advertenties ter voorbereiding op de verkiezingen van het Europees Parlement op 7 juni laten daar geen twijfel over bestaan. (...) De stroom van propaganda voor de Europese verkiezingen hangt van leugens aan elkaar. Het is een schandaal.’⁵⁸

Bovenstaand fragment bevat een signaal van de kritiek op de campagne van de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, maar ook wordt duidelijk dat er kritiek was op de zogenoemde propaganda die de campagne van de EBN bevatte. De campagne van de EBN en het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen werd in enkele artikelen van de Volkskrant en in NRC Handelsblad fel bekritiseerd. De verkiezingsstrijd stonden in het teken van de ‘matheid’, zo stond het beschreven in een artikel van de NRC in 1997. Ook staat er in hetzelfde krantenbericht een stuk geciteerd uit een ander blad waarin staat dat de campagnes veel geld hebben gekost en dat de EG vol pathos en blinde hoop propaganda bedreven.⁵⁹

Het gebruik van het woord ‘propaganda’ voor deze campagnes is waarschijnlijk een bewuste keuze geweest in het artikel. Hiermee heeft de auteur kritiek geuit op de wijze waarop de verkiezingen aan de man werden gebracht. De onderstaande afbeelding dient als voorbeeld van de wijze waarop de EBN campagne voerde in het maandblad ‘Europa’:

---

⁵⁸ Als geciteerd in: Europees Parlement vervreemd burger, *de Volkskrant* (23 januari 1979).

⁵⁹ ‘Europese verkiezingen: veel rumoer voor weinig Parlement’, *NRC Handelsblad* (06 juni 1997).

f **NOVEMBER 1977** **EUROPA '78**
 Uitgave van de Europese Beweging in Nederland, Alexanderstraat 2, Den Haag — 2005, telefoon 070 - 631014 of 634616.

Hoe komt Europa aan geld, hoe wordt dat uitgegeven, is Europa een bodemloze put?

De eerste aflevering van Europa '78 geeft antwoord op deze vragen.

DE VOLGENDE AFLEVERING WORDT GEWILD AAN EUROPEES PARLEMENT.

WIJ BRENGEN U ALVAST IN DE STEMMING

In mei van het volgend jaar, 1978, mogen de kiezers uit de negen landen van de Europese Gemeenschap voor het eerst zelf, rechtstreeks, hun vertegenwoordigers kiezen in het Europese Parlement. Daarmee zal de „Vergadering van Straatsburg” zoals generaal Charles de Gaulle het Europese Parlement graag placht te noemen, voor het eerst zich kunnen beroepen op een mandaat, een opdracht van het Europese volk.

POLITIEK GEWICHT

Daarmee ook zal het Europese Parlement voor het eerst een politiek orgaan worden, dat niet alleen bepaalde formele bevoegdheden heeft, maar dat vooral ook politiek gewicht krijgt. Politiek gewicht dat in een democratische structuur alleen kan worden ontleend aan de mondige kiezers.

Invloed, ook op Europees niveau door **M. VAN DER STOEL**

NU de rechtstreekse verkiezingen voor het Europese Parlement binnen afzienbare tijd werkelijkheid zullen zijn, dringt de vraag naar het waarom van deze verkiezingen zich op. Wat is de zin van een rechtstreekse vertegenwoordiging op Europees niveau, naast de al bestaande vertegenwoordiging der burgers in Gemeenteraad, Provinciale Staten en Staten-Generaal?

Het antwoord ligt in feite al in de vraag besloten. Door de vertegenwoordiging op deze

Bron: Scan van een deel van het voorblad van het maandblad Europa '78, Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 1091, Publicaties van de Europese Beweging in Nederland: Europa '78-'79. (bijlage van Europa in Beweging), nrs. 1-14, publicatie uit 1977.

Deze afbeelding dient als voorbeeld voor hoe deze propaganda in zijn werk ging. De stelling dat het Europees Parlement een mandaat van het Europese volk, politiek gewicht en formele bevoegdheden zou krijgen werd in krantenartikelen van zowel NRC Handelsblad als de Volkskrant bestempeld als misleidend. De campagne zou volgens de auteurs van de berichten suggereren dat er een echte volksvertegenwoordiging tot stand zou komen, die als tegenhanger van de andere Europese instellingen zou fungeren.⁶⁰

Onderzoeken die uitgevoerd zijn in opdracht van de EBN naar de positie van de burger ten opzichte van de verkiezingen bevatten signalen van de afstand tussen de bevolking en de Europese politiek. In 1977 heeft het Instituut voor psychologisch marktonderzoek een oriënterend onderzoek met betrekking tot de Europese verkiezingen uitgevoerd. Een onderdeel van het onderzoek was gericht

⁶⁰ Reclame Europese verkiezingen misleidend, *NRC Handelsblad* (18 april 1979), Naar de stembus, *NRC Handelsblad* (06 juni 1979) en Advertentietekst misleidend, *de Volkskrant* (18 april 1979).

op de mate van belangstelling van de Nederlandse bevolking voor onderdelen van Europa en het Europees Parlement. Methodologisch gezien was het onderzoek te beperkt; het was gebaseerd op tweeëntwintig individuen, waardoor generalisaties over de Nederlandse bevolking door middel van dit onderzoek niet mogelijk zijn. Uit het onderzoek bleek dat de proefpersonen slecht op de hoogte waren van de Europese instellingen. Niemand wist eigenlijk ook maar één naam te noemen van een Europarlementariër, men wist niets over de bevoegdheden van het parlement en een groot gedeelte had nog nooit van het Europees Parlement gehoord. Met behoedzaamheid vanwege het beperkte aantal deelnemers kan uit het onderzoek geconcludeerd worden dat dit een signaal was van een beperkte kennis van de bevolking over het Europees Parlement.⁶¹

Een onderzoek waarin, door het aantal respondenten, sprekender naar voren komt wat de kennis was van de Nederlandse bevolking over Europese integratie is een enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees Parlement. In totaal werden 869 Nederlanders ondervraagd, waardoor zij – volgens de onderzoekers – een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking vormden. Hieruit bleek dat vier op de tien Nederlanders weinig of niet geïnteresseerd was in de Europese eenwording. Ook was 53% van de ondervraagden niet op de hoogte van de eerste verkiezingen van het Europees Parlement.⁶²

In een later opinieonderzoek van A.V.R.O./Lagendijk, dat uitgevoerd is in maart 1979, was er al een veel hoger percentage van de ondervraagden met kennis van de Europese Gemeenschappen. Ook was de mening van de bevolking ten opzichte van de Europese verkiezingen gunstig; 55% van de duizend ondervraagden was vóór de directe verkiezingen; toch bleek dat het 40% van de ondervraagden niets kon schelen. Echte tegenstand was er echter niet, slechts 5% van de ondervraagden was tegen de directe verkiezingen.⁶³ Een groot deel van de respondenten van bovenstaande onderzoeken was ongeïnteresseerd in de Europese verkiezingen of had niet voldoende kennis om er adequaat over te oordelen. Dit kan gezien worden als een signaal van de afstand van de Europese samenwerking tot de Nederlandse bevolking.

---

⁶¹ NA, EBN, inv.nr. 992, Rapporten van Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek inzake onderzoek naar de vergroting van de belangstelling van de Nederlandse kiezer voor Europa en het Europese parlement. 1977.

⁶² NA, EBN, inv.nr. 993, Enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. ten behoeve van de Europa-rubriek van het programma Panoramiek naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees parlement. 1978.

⁶³ NA, EBN, inv.nr. 991, Resultaten van een opinieonderzoek door A.V.R.O./Lagendijk naar bekendheid van Nederlanders met de Europese verkiezingen. 1978-1979.

Ondanks de beperkte interesse was er wel 'vraag' naar legitimiteit. Een voorbeeld waarin deze wens naar voren komt is het volgende citaat uit een artikel in de Volkskrant van 1976:

'Niemand kan wonderen verwachten van directe verkiezingen voor een Europees Parlement, waarvan de bevoegdheden uiterst bescheiden zijn. Maar iedere aanloop tot enige democratisering van een besluitvorming voor Straatsburg verdient aanbeveling. Want alleen op die manier kan er een structuur ontstaan, waarin de vraag "Wat willen we eigenlijk met dat Europa" op een voor staatsburgers van negen lidstaten toegankelijke manier aan de orde kan komen.'⁶⁴

De rechtstreekse verkiezingen werden door sommigen aangeduid als een noodzakelijke volgende stap in de Europese integratie, die verdere diepgang van de Europese samenwerking zou bevorderen. Dit blijkt uit twee artikelen uit De Telegraaf en het bovenstaande fragment uit de Volkskrant.⁶⁵ Deze visie die tot uiting kwam in meerdere krantenberichten sloot aan bij de positie van het grootste deel van het toenmalige kabinet en de Tweede Kamer.⁶⁶

Er ontstond ook weerstand tegen de rechtstreekse verkiezingen van het Parlement. De links-socialistische Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) riep mensen op om niet te stemmen met de slogan: 'Europa niet te Vondeling te leggen'. Deze slogan was tevens een verwijzing naar de voorzitter van het EBN Anne Vondeling, waarmee de partij aangaf dat de koers die de PvdA-politicus voor ogen had niet de juiste was. De slogan was een uiting van angst voor de invloed van het Europees Parlement ten opzichte van het nationale parlement.⁶⁷ Een ander tegengeluid was de oprichting van het Anti-Verkiezings Komitee. Deze commissie riep mensen op via affiches om niet te stemmen en op die manier de zetels van het Europees Parlement leeg te houden. Een voorbeeld van een affiche van het Anti-Verkiezings Komitee staat op de voorpagina van deze bijdrage.⁶⁸

Deze tegengeluiden waren, aldus de lijsttrekker van de PSP Bouwe Kalma, voortgekomen uit het idee dat supranationale samenwerking slechts gunstig zou zijn voor multinationale ondernemingen en zou meer Europese integratie volgens hem ten koste gaan van kleinere bedrijven. Daarnaast zou de bevolking volgens Kalme niet of nauwelijks invloed hebben op besluitvorming van de Europese Gemeenschappen, ook niet na de toevoeging van rechtstreekse verkiezingen. Hij pleitte dan ook voor

---

⁶⁴ Als geciteerd in: 'Europa', *de Volkskrant* (03 april 1976).

⁶⁵ De dringende noodzaak van Europa's eenmaking, *De Telegraaf* (14 april 1976) en Europese verkiezingen waard om eraan deel te nemen, *De Telegraaf* (30 mei 1979).

⁶⁶ Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

⁶⁷ Europese verkiezingen, *de Volkskrant* (6 juni 1979).

⁶⁸ Europese verkiezingen, *Nieuwsblad van het Noorden* (31 mei 1979) en de afbeelding van Pamflet van het Anti-Verkiezings Komitee, Het geheugen van Tilburg, <https://geheugenvantilburg.nl/verhalen/lees/14053/anti-verkiezings-komitee> (geraadpleegd 20 maart 2019).

democratische controle door middel van buitenparlementaire acties zoals samenwerking op internationaal vlak van de vakbeweging, de vrouwenbeweging, politieke partijen, milieucomités en andere actiegroepen die tot tegenmacht in Europa komen.⁶⁹

De partij vond steun bij het Rotterdams Boycot Comité Europese Verkiezingen, een organisatie die was opgericht als pendant van de verkiezingen van het Europees Parlement. De organisatie gaf door middel van brochures mensen de raad om hun stem te laten horen door niet te stemmen.⁷⁰ In onderstaande afbeelding staat de visie van de PSP afgebeeld in een artikel van de Volkskrant:

Bron: Europese verkiezingen, de Volkskrant, 6 juni 1979.

Het vliegtuig en de auto, die symbool staan voor multinationals en de NAVO, razen de politieagent, die symbool staat voor het Europees Parlement, moeiteloos voorbij. Wanneer de fietser, die symbool staat voor de Europese Commissie, de politieagent probeert te passeren is de politieagent op de rug van de fietser gesprongen om hem tegen te houden.

De vervaardiger van de spotprent heeft hiermee waarschijnlijk geprobeerd uit te beelden hoe de PSP dacht: de invloed van de multinationals en de NAVO op Europa was te groot en het Europees Parlement had het gereedschap niet in huis om dit te voorkomen. Ook suggereerde de maker waarschijnlijk dat de invloed van het Parlement gering was, omdat het Parlement de Commissie te fiets niet weet te stoppen op de afbeelding. Wel moet gelet worden op het feit dat dit een spotprent is uit de Volkskrant. De spotprent is hoogstwaarschijnlijk niet gemaakt door een lid van de PSP, maar door een journalist. De bovenstaande afbeelding representeerde niet de visie van de PSP, maar de visie van de PSP vanuit de perceptie van de journalist.⁷¹

Een kritiekpunt dat voorkwam in artikelen van NRC Handelsblad was de belangenverstrengeling van volksvertegenwoordigers. Hoe kunnen zij worden geduid? Als

⁶⁹ PSP en Europa, *Het Vrije Volk* (6 juni 1979).

⁷⁰ Europese verkiezingen, *de Volkskrant* (6 juni 1979).

⁷¹ *Ibid.*

vertegenwoordigers van hun land of als 'Europeanen'?⁷² Deze vorm van representatie levert een probleem op: aan de ene kant gaat het om de burger die stemt uit nationaal of Europees belang en aan de andere kant vertegenwoordigt de Europarlementariër ofwel zijn of haar land van herkomst ofwel Europa; een vreemde constructie, omdat dit tot discrepanties tussen parlementariërs zou kunnen leiden waarbij de ene vertegenwoordiger mogelijk nationale belangen vertegenwoordigt en de andere Europese belangen. Dat zou vervolgens kunnen leiden tot een onderling onevenredige vertegenwoordiging van volksvertegenwoordigers van verschillende landen.

Volgens Van Middelaar bestaat een democratie uit een volk, ofwel een *dêmos*.⁷³ Was er echter sprake van een 'Europees volk', of voelden mensen zich meer verbonden met hun land? Het volgende citaat uit het artikel 'nep-parlement' uit de Volkskrant uit het jaar 1979 dient als voorbeeld voor hoe deze kwestie zich uitte in het maatschappelijk debat:

'Terwijl veel mensen 'Den Haag' al een ver begrip vinden, een plaats waar grote heren het voor het zeggen hebben, komt er een Europees Parlement. De afstand tussen 'Brussel' en ons, gewone mensen, zal beslist nog veel groter en onoverzichtelijker zijn. Nog minder mensen zullen zich bij de Grote Politiek betrokken voelen. Europa gaat in tegen alle tendensen van decentralisatie en verdere democratisering. (...) wij gaan niet stemmen. We lenen ons niet als kiesvolk voor een nep-parlement. Misschien is het ook voor andere een suggestie om eens in overweging te nemen.'⁷⁴

Het bovenstaande citaat is een signaal dat het ontbreken van een 'Europees volk' en de afstand tussen de burger en de Europese politieke vertegenwoordiging een kwestie was voor sommige mensen binnen het maatschappelijk debat. Een ander argument voor het ontbreken van een 'Europees volk' is het feit dat de verkiezingen voornamelijk op nationaal niveau geregeld werden. In een artikel in NRC Handelsblad van 1979 is betoogd dat van 'echt Europees kiezen' geen sprake zou zijn.⁷⁵

In een artikel dat ná de verkiezingen is geschreven, is betoogd dat het Europees Parlement niet beschouwd kan worden als een vertegenwoordiging van de Nederlandse bevolking, aangezien op de lijsten van CDA, PvdA, VVD en D66 tezamen maar krap de helft van het aantal kiesgerechtigden heeft gestemd. Het zou het gevolg zijn van een afkeer van de huidige EEG-politiek volgens de auteur van het artikel. Een ander argument hiervoor is dat de kleine partijen vanwege de kiesdeler geen zetel konden

---

⁷² Europees Parlement, *NRC Handelsblad* (10 juli 1976) en Stemmen als Europeaan, *NRC Handelsblad* (03 oktober 1976).

⁷³ Van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 377.

⁷⁴ Als geciteerd in: *Nep-parlement*, *de Volkskrant* (04 april 1979).

⁷⁵ Euroverkiezingen: troef of troostprijs, *NRC Handelsblad* (14 april 1979).

bemachtigen in het Europees Parlement.⁷⁶ Het gevolg hiervan is dat de verkiezingsuitslag minder representatief is dan bijvoorbeeld bij de landelijke verkiezingen van Nederland, omdat kleine partijen door dit systeem buitengesloten worden van het verkrijgen van een zetel.

Is het Parlement te zien als *vox populi*? Omdat de publieke opinie die tot uitdrukking kwam in kranten in een trechtervorm naar buiten werd gebracht, is er een duidelijk verschil te zien tussen de berichtgeving in bovengenoemde kranten. Zo heeft De Telegraaf tussen 1974 en 1979 weinig gepubliceerd over de directe Europese verkiezingen, terwijl NRC Handelsblad aanzienlijk meer heeft geschreven en kritischer geluiden heeft laten horen over de verkiezingen. Over het algemeen waren artikelen van de Telegraaf uit die tijd gunstig ten opzichte van de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, en werd het volk in deze berichten opgeroepen om te gaan stemmen.⁷⁷

Bovenstaande citaten uit de Volkskrant laten een vrij negatief geluid horen over het democratisch gehalte van directe verkiezingen van het Europees Parlement. De uitdrukkingen 'nep-parlement' en 'propaganda' die gebruikt werden in artikelen van de Volkskrant hebben een negatieve connotatie. Ook werd veel kritiek geuit over de wijze waarop de campagne van het Nationaal Comité was vormgegeven.

De krantenberichten en de opinieonderzoeken bevatten signalen waardoor duidelijk wordt dat een groot deel van de Nederlandse bevolking niet op de hoogte was van de Europese verkiezingen en wat deze verkiezingen zouden inhouden op het gebied van representativiteit. Dat er weinig tegenstand was in publieke opiniepeilingen tegen de directe Europese verkiezingen, heeft ook te maken met het feit dat veel mensen 'geen mening' over de directe verkiezingen hadden. Het lage percentage tegenstanders is niet representatief voor de werkelijkheid. Daarnaast is het problematisch om het Parlement aan te duiden als 'stem van het volk', omdat de verkiezingen top-down gepropageerd werden door de overheid en geen initiatief waren van het volk.

Opvattingen over democratische legitimiteit speelden een grote rol in het debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement. Naast de onwetendheid over het Europees Parlement ontbrak bij sommigen het idee van een 'Europees volk' dat gerepresenteerd zou worden door het Parlement. Hierdoor was er kritiek op de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen en onduidelijkheid over wie gerepresenteerd zouden worden door volksvertegenwoordigers: de belangen van de mensen in de nationale staten of de Europese burgers als geheel. Passend hierbij is het eerdergenoemde begrip 'tweede orde'-verkiezingen, dat Van Middelaar heeft ontleend uit de

---

⁷⁶ Persstemmen verkiezingen, *NRC Handelsblad* (12 juni 1979).

⁷⁷ Het wordt hoog tijd voor een Europese Grondwet, *De Telegraaf* (22 juni 1979).

politicologie, om de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement aan te duiden.⁷⁸ Het begrip behelst de notie dat er een rangorde bestaat in verkiezingen.

Het gebrek aan interesse en de daarnaast kritische geluiden in kranten ten opzichte van de verkiezingen zijn signalen van kritiek op de democratische legitimiteit van het Europees Parlement als direct verkozen orgaan, die de regering wilde toevoegen aan de Europese samenwerking. Daarnaast was ook actieve weerstand tegen de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement. Deze weerstand mondde uit in een boycotactie van de PSP en van het Rotterdams Boycot Comité Europese Verkiezingen.

---

⁷⁸ Luuk Van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 387.

Het Europees Parlement als constituante?

Een constituante, of een parlement dat de bevoegdheid heeft om een grondwet op te stellen of te wijzigen, kan het Europees Parlement niet genoemd worden – aangezien er in de Europese samenwerking nooit een grondwet is geweest. Europese landen hebben dit afzonderlijk echter wel. In wezen verschilt het Europees Parlement van nationale parlementen qua bevoegdheden. Het gehalte van bevoegdheden van het Europees Parlement in relatie tot de andere politieke instellingen van de Europese Unie is heden ten dage een punt van debat in de literatuur.⁷⁹

Het Europees Parlement speelt wel een rol in het machtsevenwicht tussen de instellingen, maar blijft qua verhouding achterlopen op het gebied van formele parlementaire bevoegdheden in vergelijking met nationale parlementen. Hierdoor biedt het Parlement niet het democratische fundament waarnaar men op zoek was door de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement toe te voegen volgens Van Middelaar.⁸⁰ Op het gebied van bevoegdheden zijn de verschillen met de Tweede Kamer aanzienlijk. Nationale parlementen hebben het recht op initiatief, ze controleren de regering en kunnen ministers naar huis sturen. Het Europees Parlement mist deze bevoegdheden.⁸¹

Het debat over de bevoegdheden van het Europees Parlement leefde volgens de bestaande literatuur op na de jaren negentig, omdat de bevoegdheden van het Europees Parlement achter zouden zijn gebleven ten opzichte van andere politieke instellingen bij de totstandkoming van de Europese Unie.⁸² Dit zou hebben geleid tot *euroscopsis*.⁸³ In dit hoofdstuk is een analyse van de rol van de bevoegdheden van het Europees Parlement, ten tijde van de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen, in het maatschappelijk debat over Europese integratie uiteengezet.

De bevoegdheden van het Europees Parlement waren in de jaren zeventig beperkt in vergelijking tot de bevoegdheden van nationale parlementen. Volgens het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen was er in de voorgaande jaren van Europese integratie een onbevredigende situatie ontstaan in de machtsverhouding tussen de organen van de Europese Gemeenschap. Dit is te lezen in

---

⁷⁹ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-24.

⁸⁰ van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 387.

⁸¹ Van Damme, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', 36-37.

⁸² Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 444.

⁸³ Leruth e.a., 'Does the Information Source Matter? Newspaper Readership, Political Preferences and Attitudes Towards the EU in the UK, France and the Netherlands', 95 en Harryvan en Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementair-politieke Debat, 1945-2013*, 139-141.

het onderstaande citaat uit een document dat het Comité ter voorlichting stuurde naar verschillende media om hen te informeren over de standpunten van de EBN:

‘Terwijl het werk van de Europese ministerraad alsmaar toenam – het mag dan langzaam zijn gegaan, in 27 jaar kan het toch oplopen – bleef het Europese Parlement eigenlijk op een vrij laag pitje staan. Dat parlement heeft nu weliswaar meer macht dan in 1952, veel meer zelfs, maar het bleef in zijn ontwikkeling toch duidelijk achter bij die van de ministerraad. In feite gaat de situatie gevaarlijk worden in die zin dat er een grote afstand is gegroeid tussen de macht van de ministers en de mogelijkheid voor het parlement om die macht onder controle te houden. (...) Er ontstond een situatie die nu heel onbevredigend mag worden genoemd. Wat de controle op het vele geld dat in Brussel wordt ontvangen en uitgegeven betreft: sinds 1977 kan het Europese Parlement die jaarlijkse begroting van de Gemeenschap verwerpen. En dan zal er een nieuwe begroting moeten komen. Dit zogeheten begrotingsrecht is uiteraard een machtig wapen voor het Europese Parlement. Maar er moet wel aan worden toegevoegd dat het Europese Parlement weinig mogelijkheden heeft om veranderingen aan te brengen in de afzonderlijke bedragen die op die begroting staan. Er zijn zelfs grote bedragen waarin het Parlement geheel niets kan veranderen.’⁸⁴

Volgens een artikel in NRC Handelsblad van 1979 zou het gebrek aan bevoegdheden hebben gelegen aan het apolitieke karakter en de technocratische samenwerking van de landen binnen de Europese Gemeenschappen. Ook zou de macht nog te veel bij de lidstaten hebben gelegen. Om het Parlement te beschrijven werd de metafoor: ‘roepende in de woestijn’ gebruikt.⁸⁵

‘Het Europees Parlement blijft, zonder een flinke vuist te kunnen maken, een roepende in de woestijn. Een roepende met een politieke boodschap; een boodschap die zich in de min of meer technocratische Brusselse woestijn beweegt op een verkeerde golflengte. Mogelijk dat een rechtstreeks gekozen Europees Parlement, dat zijn kracht put uit een verwijzen naar de stemmen van een 180 miljoen kiezers, de nadruk sterker kan leggen op de politieke dimensie.’⁸⁶

---

⁸⁴ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 979, Uitgaande stukken van het Nationaal Comité naar plaatselijke en regionale comités voor de Europese verkiezingen. Afschriften. 1978-1979, Europese verkiezingen in zicht. Meer macht voor het Europese Parlement.

⁸⁵ Europees parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979).

⁸⁶ Als geciteerd in: Europees parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979).

Er waren veel mensen in het maatschappelijk debat, die het eens waren met het idee dat de bevoegdheden van het Europees Parlement tot dusver tekortschoten. In meerdere krantenartikelen van De Telegraaf, de Volkskrant en NRC Handelsblad werd dit als gegeven aangenomen.⁸⁷ Er bestond ook in de Tweede Kamer een kamerbrede consensus over de wens om de Europese instellingen om te vormen tot het trias politica-model van Montesquieu, waarin het parlement wezenlijke parlementaire controle zou hebben op de andere instellingen.⁸⁸ Deze wens had draagvlak onder de Nederlandse bevolking en onder de politiek.

In het eerdergenoemde enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. naar kennis en opinies van Nederlanders betreffende Europa en het Europees Parlement, bleek dat een deel van de Nederlandse bevolking een rooskleuriger beeld had van de bevoegdheden die het Parlement had dan er in werkelijkheid waren. Aan de 869 ondervraagden werd de vraag gesteld: Kan het Europees Parlement iets veranderen aan besluiten van ministers in Brussel? 35% antwoordde positief, 28% negatief en 28% met 'geen mening/weet ik niet'.⁸⁹

De volgende vraag in hetzelfde onderzoek was: "In werkelijkheid is het zo, dat het Europese Parlement én onze eigen Tweede Kamer er niets over te zeggen hebben. Vindt u dat dat moet veranderen?". Hierop reageerde 52% van de ondervraagden positief, 18% negatief en 31% reageerde met 'geen mening/weet ik niet'.⁹⁰ Het resultaat van het enquête-onderzoek liet zien, dat de wens om democratische controle toe te voegen aan de Europese Gemeenschappen door het Europees Parlement meer bevoegdheden te geven, naast onder politici ook onder de bevolking leefde. De meerderheid van de respondenten was van mening dat het kwalijk was dat zowel de Tweede Kamer als het Europees Parlement geen invloed hadden op besluiten van de Raad van Ministers.

De hoop en het standpunt van de Europese Beweging Nederland was dat de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement vanzelf zouden leiden tot een uitbreiding van de bevoegdheden van het Parlement. Dit blijkt uit de selectie van artikelen die de EBN heeft gemaakt in hun publicaties van het blad 'Europa'. Een voorbeeld hiervan is het artikel van de PvdA-politicus Van der Stoep op het voorblad van de publicatie uit november 1978:

'Bij het proces van besluitvorming heeft het Europees Parlement weliswaar in het merendeel der gevallen slechts een adviserende stem. Mijn hoop, maar ook mijn verwachting is, dat de

---

⁸⁷ Europa, een werkelijkheid of een droom, *NRC Handelsblad* (20 juli 1976), De dringende noodzaak van Europa's eenmaking, *De Telegraaf* (13 april 1976) en Nep-parlement, *de Volkskrant* (04 april 1979).

⁸⁸ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 439.

⁸⁹ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 993, Enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. ten behoeve van de Europa-rubriek van het programma Panoramiek naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees parlement. 1978.

⁹⁰ *Ibid.*

rechtstreeks verkozen leden van het Europees Parlement echter gaandeweg in staat zullen zijn van dit Parlement een volwaardige volksvertegenwoordiging te maken, die meebeslist over de oplossingen van problemen, waar de burgers van de gemeenschappen mee gekonfronteerd worden en die op zuiver nationaal niveau niet langer zinvol zijn op te lossen.⁹¹

De wens van de EBN om de bevoegdheden van het Europees Parlement uit te breiden sluit ook aan bij de visie die de meerderheid van Tweede Kamer en de regering destijds had. Deze overeenkomst is niet opvallend, omdat de overheid de campagne en de organisatie fundeerde. In een opiniestuk in NRC Handelsblad schreef het hoofdbestuurslid van de EBN R. J. Glaser:

‘Met name moet twijfel worden uitgesproken over de verwezenlijking van de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement op korte termijn. Haar bevoegdheden zijn beperkt. (...) Enkelen hebben gesteld, dat, indien politieke persoonlijkheden, als Mitterrand en Brandt, zich kandidaat stellen, het Europees Parlement aan gezag zal winnen. Maar voor het krachtiger maken van het Europees Parlement is veel meer nodig. Op de eerste plaats zal het Europees Parlement ene sterke politiek wil moeten tonen. Het Europees Parlement zal zelf moeten vechten om te trachten als een democratisch gekozen vertegenwoordiging tegenspel te geven aan en het controleren van de Europese Commissie en de Raad van Ministers.’⁹²

De rechtstreekse verkiezingen werden door de meerderheid van de Tweede Kamer, de regering en de EBN gezien als een wapen dat Europarlementariërs konden inzetten om de invloed van het Parlement binnen de Europese Gemeenschappen te vergroten. Artikelen van De Telegraaf tonen deze redenering ook. In het beperkte aantal berichten dat De Telegraaf heeft gepubliceerd tussen 1974 en 1979 over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement is betoogd dat de rechtstreekse verkiezingen nodig waren om de Europarlementariërs van gezag te voorzien.⁹³ De machtstoename die het verkozen mandaat met zich meebracht zou volgens deze redenering uiteindelijk leiden tot een balans volgens het idee van trias politica. Het Tweede Kamerlid van de PvdA Schelto Patijn schreef in 1975 een brief aan NRC Handelsblad:

‘Macht gaat voor verkiezingen. Dit is de eeuwige cirkelgang van het Europees parlement. Als het macht opeiste zeiden sommige regeringen: u bent niet rechtstreeks verkozen en dus

---

⁹¹ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 1091, Publicaties van de Europese Beweging in Nederland: Europa '78-'79. (bijlage van Europa in Beweging), nrs. 1-14, publicatie uit 1978.

⁹² Als geciteerd in: Europa, een werkelijkheid of een droom, *NRC Handelsblad* (20 juli 1976).

⁹³ Europese verkiezingen III, *De Telegraaf* (7 juni 1979) en Europese verkiezingen waard om eraan deel te nemen, *De Telegraaf* (30 mei 1979).

ontbreekt u de legitimiteit voor macht. Als het Parlement dan zei: geef ons dan die verkiezingen dan was het antwoord: wat zijn verkiezingen zonder macht? Die cirkel kan m.i. alleen doorbroken worden doordat een direct verkozen volksvertegenwoordiging voor haar rechten vecht: bevoegdheden worden een parlement niet in de schoot geworpen. Deze moet bevochten worden op de regeringen. De ontwikkeling van onze Staten-Generaal gedurende de afgelopen 150 jaar is daarvan het levende bewijs.⁹⁴

Patijn, die tevens een regeling heeft ontworpen voor de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, hoopte dat de 'cirkel' die de macht van het Parlement beperkte doorbroken zou worden door rechtstreekse verkiezingen.

In het maatschappelijk debat bestond echter ook kritiek op het idee dat rechtstreekse verkiezingen zouden leiden tot een uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement. In het vorige hoofdstuk werd al duidelijk dat de campagne van de EBN werd gezien als propaganda en misleidend. Om die reden diende een deel van de PvdA-leden, genaamd de 'Jonge Socialisten', een klacht in bij de Reclame Code Commissie. Omdat het Nationaal Comité volgens de Jonge Socialisten 'een loopje met de feiten nam'. De Reclame Code Commissie beoordeelt aan de hand van de Nederlandse Reclame Code of een reclame-uiting in strijd is met die Code.⁹⁵

De Jonge Socialisten kregen gelijk van de Commissie; de Commissie achtte de advertentietekst 'onvoldoende duidelijk en daardoor misleidend'. 'In de advertentietekst van de EBN werd vastgesteld dat de leden van het Europees Parlement niet de macht en invloed hebben van de Tweede kamer, maar dat er door de verkiezingen nu een 'echte volksvertegenwoordiging' zou komen, waar de Raad van Ministers wel naar zou moeten luisteren.'⁹⁶

In een bericht van de Volkskrant uit 1979 staat dat de jonge socialisten niet geloofden dat de directe verkiezingen hier enkele verandering in zouden brengen, aangezien met name Frankrijk en Groot-Brittannië volgens hen al hadden laten weten dat de verkiezingen geen consequenties mochten hebben voor de zeggenschapsverhouding binnen de gemeenschap. Het verweer van het Nationaal Comité was dat de invloed van het Europees Parlement zal toenemen omdat het Parlement zijn macht nu ontleent aan rechtstreekse verkiezingen, waardoor de Raad van Ministers wel zou moeten luisteren. Het Comité ontkende dat de advertentie de suggestie had gewekt dat de bevoegdheden van het Parlement zouden worden uitgebreid.⁹⁷ De discrepantie zat vooral in de vraag of de verkiezingen direct een uitbreiding van bevoegdheden van het Parlement met zich mee zouden brengen of dat

---

⁹⁴ Als geciteerd in: Europese verkiezingen, *NRC Handelsblad* (2 mei 1975).

⁹⁵ Klachten tegen nationaal comité Europese Verkiezingen, *De Waarheid* (21 januari 1979).

⁹⁶ Als geciteerd in: Europese verkiezingen, advertentietekst misleidend, *De Volkskrant* (18 april 1979).

⁹⁷ Europese verkiezingen, advertentietekst misleidend, *de Volkskrant* (18 april 1979).

Europarlementariërs hun macht en invloed moesten aanwenden om de bevoegdheden van het Parlement uit te breiden. Het Nationaal Comité werd geadviseerd: 'voortaan de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht te nemen bij het redigeren van publicaties'.⁹⁸

In het maatschappelijk debat waren er meerderen die deze visie misleidend vonden. Een voorbeeld hiervan is de hoogleraar rechtswetenschap J. Th. Degenkamp, die heeft gereageerd op een reactie van PvdA-leider Joop den Uyl op een artikel van de jurist in de *Internationale Spectator*. In dit opiniestuk uit 1979 heeft hij betoogd dat hij de rechtstreekse verkiezingen niet afdoende vond:

'Daarin heb ik betoogd dat de komende verkiezingen voor het Europese Parlement een vorm van politiek bedrog zijn op grote, bovennatuurlijke schaal. Ik heb daarvoor een aantal redenen aangevoerd. Feit is naar mijn mening dat het Europese Parlement zeer weinig (juridische) bevoegdheden heeft. Mijn verwachting is dat het die ook niet na de verkiezingen zal krijgen. (...) Argumenten hiervoor waren en zijn de bestaande – en in de toekomst door uitbreiding van de EG – toenemende heterogeniteit van de Gemeenschap, en de zo goed als zeker blijvende onwil van (vooral) de grote, Lid-staten in de Gemeenschap te worden 'overruled' door anderen. (...) Immers, de invloed (juridische bevoegdheden en politiek macht) van het Europese Parlement is en blijft dermate gering, dat de wijze van samenstelling van dit Parlement een verwaarloosbare invloed heeft op niet onmogelijke, maar wel onwaarschijnlijke democratisering van dit integratieproces.'⁹⁹

De jurist uitte kritiek op het idee van bovengenoemde Nederlandse politici en de EBN dat het toevoegen van rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement vanzelf zouden leiden tot een uitbreiding van de bevoegdheden van het Parlement. Dit had volgens hem te maken met het versteende intergouvernementele karakter van Europa. Ook heeft de jurist in het artikel betoogd dat politieke strijd in het Europees Parlement niet zou leiden tot een planmatiger marktbeleid en dat parlementair gestoei met de Europese commissie beide organen zou schaden. Hij raadde de lezer af om te gaan stemmen op 7 juni.¹⁰⁰

In een artikel van Nieuwsblad van het Noorden, een nieuwsblad van Groningen en Drenthe, werd zelfs gesproken van een dispuut tussen Anne Vondeling en Degenkamp. Vondeling reageerde op Degenkamp met de woorden: 'Het Europees Parlement mag alles wat niet verboden is'. Ook

---

⁹⁸ Als geciteerd in: Reclame Code Commissie spreekt uit: Advertentie Euroverkiezingen is onduidelijk en misleidend, *Nederlands Dagblad* (19 april 1979).

⁹⁹ Als geciteerd in: De Europese illusies en de ergernis van Den Uyl, *NRC Handelsblad* (09 mei 1979).

¹⁰⁰ De Europese illusies en de ergernis van Den Uyl, *NRC Handelsblad* (09 mei 1979).

adviseerde hij Degenkamp maar eens goed te kijken hoe de invloed van onze eigen Staten-Generaal zich had ontwikkeld.¹⁰¹

Ook in een artikel uit de Volkskrant is ook op het betoog van Degenkamp gereageerd. Hoewel de auteur van het artikel het eens was met de kritiek van de jurist, zag hij de toevoeging van rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement als noodzakelijk kwaad. Als de motor van Europese integratie stop zou worden gezet, zou dit mogelijk hebben geleid tot ontbinding van Europa volgens de auteur. Europa zou primair zijn opgebouwd met de filosofie dat oorlogsrampen die Europa in die eeuw twee keer had meegemaakt, nooit meer voor zouden mogen komen.¹⁰² De visie van de auteur van het artikel sluit ook aan bij de visie die een aanzienlijk deel van de Tweede Kamerleden en de regering hadden; directe verkiezingen waren noodzakelijk omdat het de volgende stap was binnen Europese integratie.¹⁰³

In een artikel in NRC Handelsblad uit 1979 reageerde CDA-kandidaat voor het Europees Parlement J.M.M. Penders ook op het artikel van Degenkamp. Hij sloot zich daarbij naadloos aan bij de visie van Patijn, door te stellen dat een rechtstreeks verkozen Europees Parlement de vicieuze cirkel waar Europa al 25 jaar mee kampte zou doorbreken. Het was volgens Penders geen oplossing voor het totale vraagstuk van de democratische controle, maar wel een stap in de goede richting.¹⁰⁴

Degenkamp was niet de enige die kritiek heeft geuit op de vanzelfsprekendheid dat verkiezingen zouden leiden tot een uitbreiding van bevoegdheden van het Parlement. In een artikel in de Volkskrant uit 1978 staat beschreven dat in het Verdrag van Rome is vastgelegd dat het Europees Parlement niet meer macht zal worden toegemeten dan binnen het Verdrag bepaald is. Door dit Verdrag zouden de bevoegdheden van het Europees Parlement alleen vergroot kunnen worden wanneer de nationale parlementen hun fiat zouden geven. De auteur van het artikel uit de Volkskrant heeft betoogd dat de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement door de toevoeging van rechtstreekse verkiezingen zelfs onwaarschijnlijk is. De 'cirkel', waar Patijn over heeft geschreven in zijn brief aan NRC Handelsblad, kon volgens de auteur van het artikel uit de Volkskrant niet doorbroken worden door rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement.¹⁰⁵

Een andere hoogleraar, van het vakgebied staats- en bestuursrecht, S. W. Couwenberg, schreef in een artikel in NRC Handelsblad uit 1979 dat de verdieping van de Europese integratie leidde tot

---

¹⁰¹ PvdA-lijsttrekker Vondeling 'In Europees Parlement wel degelijk politiek te maken, *Nieuwsblad van het Noorden* (10 mei 1979).

¹⁰² "Krachtvoer voor een schildpad", *De Volkskrant* (8 mei 1979).

¹⁰³ Van Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 134 en Jieskje Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)* (Groningen 2013) 97-124.

¹⁰⁴ Europese samenwerking: kwestie van puur overleven, *NRC Handelsblad* (16 mei 1979).

¹⁰⁵ "Europa" blijft een ideaal, *De Volkskrant* (27 juni 1978).

uitholling van de parlementaire democratie. In zijn artikel heeft de jurist gepleit voor een revolutie van parlementariërs:

‘Ik vrees dat die verkiezingen uit democratisch oogpunt in Europees verband weinig zullen opleveren, tenzij het direct gekozen Europese parlement van dit electorale mandaat gebruik maakt om zich uit te roepen tot een Europese Constituante en als zodanig besluit een Europese Grondwet op te stellen, waarin de constitutionele grondslag gelegd wordt voor de ontwikkeling van de V.S. van Europa.’¹⁰⁶

Couwenberg heeft net als Degenkamp betoogd dat een toevoeging van rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement niet vanzelfsprekend zou leiden tot een uitbreiding van de bevoegdheden van het Parlement, tenzij hier verregaande stappen zouden worden genomen in de vorm van een ‘revolutie’. In het artikel heeft hij betoogd dat een dergelijke roep om meerdere bevoegdheden in de huidige politieke constellatie weinig zal opleveren.¹⁰⁷ In een ander krantenbericht van NRC Handelsblad uit 1976 schreef een Kamerlid van de PvdA die tevens Europarlementariër was dat het Europees Parlement zichzelf geen bevoegdheden kon aanmeten zonder het fiat van nationale parlementen en regeringen. Volgens het Kamerlid wist de Nederlandse regering dit ook:

‘De Nederlandse regering weet dit en haar zwijgzaamheid op dit punt spreekt boekdelen over haar taxatie van de mogelijkheden om binnen afzienbare termijn de lidstaten zover te krijgen dat de straks direct verkozen Vergadering ook een parlement in de werkelijke betekenis van het woord wordt.’¹⁰⁸

Binnen het Nederlandse maatschappelijk debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement was de mate van bevoegdheden van het Parlement het heetste hangijzer. Er was in het maatschappelijk debat consensus dat het Parlement geringe bevoegdheden had en dat deze bevoegdheden uitgebreid dienden te worden. Uit het genoemde enquêteonderzoek is gebleken dat deze gedachte in ieder geval ook leefde onder een deel van het volk. Hoewel het uit de onderzochte artikelen en literatuur lijkt dat de algehele consensus was dat er directe verkiezingen van het Europees Parlement zouden moeten komen, werd uitbreiding van bevoegdheden van het Parlement in veel artikelen als voorwaarde gezien.

---

¹⁰⁶ Als geciteerd in: Europa vraagt revolutie van parlementariërs, *NRC Handelsblad* (23 maart 1979).

¹⁰⁷ Europa vraagt revolutie van parlementariërs, *NRC Handelsblad* (23 maart 1979).

¹⁰⁸ Als geciteerd in: Europa’s samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, *NRC Handelsblad* (12 augustus 1976).

Het probleem voor veel mensen binnen het maatschappelijk debat was dat de beperking van de bevoegdheden van het Parlement vastgelegd lagen in het Verdrag van Rome. Het Verdrag werd ook wel gezien als een soort 'grondwet' voor Europa, omdat hier over het algemeen niet van afgeweken werd. Een grondwet waar het parlement geen zeggenschap over had en waarin lag vastgelegd dat het parlement het Verdrag niet kon wijzigen. 'Je zou dus kunnen stellen dat het Europees Parlement helemaal geen parlement is'.¹⁰⁹

De verankering van de positie van het Parlement leidde tot een patstelling in de Europese constitutie. De voorstanders van de directe verkiezingen van het Europees Parlement zoals de EBN en het overgrote deel van de Tweede Kamer hoopten dat de directe verkiezingen voor een doorbraak zouden gaan zorgen in deze patstelling. Patijn en Penders zijn voorbeelden van politici die hoopten dat de verkiezingen de 'cirkel' die de macht van het Parlement beperkte, zouden doorbreken waardoor het Parlement meer macht en bevoegdheden naar zich toe zou trekken.

Dit algemene beeld stuitte op kritiek in de jaren 1974-1979 in het maatschappelijke debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement. Dit had meerdere redenen. De juristen Degenkamp en Couwenberg zagen de verankering van de bevoegdheden in het Verdrag van Rome als een té groot obstakel voor Europarlementariërs om te overwinnen. Zij hebben betoogd dat de directe verkiezingen helemaal niet vanzelfsprekend zouden leiden tot een uitbreiding van bevoegdheden van het Parlement. Daarnaast geloofden zij niet dat rechtstreekse verkiezingen als stimuli voldoende zouden zijn om de vicieuze machtscirkel van het Europees Parlement te doorbreken. De campagne waarin dit werd gepropageerd werd om die reden ook als misleidend gezien.

Binnen het Nederlandse maatschappelijk debat speelde de mate van bevoegdheden van het Europees Parlement een grote rol; de hoop dat de bevoegdheden van het Europees Parlement uitgebreid zouden worden was naast de toevoeging van democratische legitimiteit één van de redenen waardoor veel mensen voorstander waren van rechtstreekse verkiezingen van het Parlement. De vraag is of de mate waarin de bevoegdheden van het Europees Parlement zijn uitgebreid voldoende waren voor de Nederlandse bevolking.

---

¹⁰⁹ Als geciteerd in: Krachtvoer voor een schildpad, *NRC Handelsblad* (8 mei 1979).

Het Europees Parlement: in varietate concordia?

De lijfspreuk van de Europese Unie is 'In varietate concordia' en betekent: 'Eendracht in verscheidenheid'. De lijfspreuk is een knipoog naar de onderlinge relatie van nationale staten de Europese Unie en kan gezien worden als een symbool voor de intergouvernementele insteek van de Europese Gemeenschappen.

Rechtstreekse verkiezingen zorgden door de nieuwe vorm van representatie voor debatten op nationaal niveau in Europese landen; dit had vooral te maken met de relatie tussen nationale parlementen en het Europees Parlement. Deze relatie was met name in andere landen een punt van discussie in het maatschappelijk debat.¹¹⁰ Naast deze relatie zagen sommige Nederlandse politici de toevoeging van een tweede politiek-representatief orgaan als concurrent van de invloed en inspraak van de Tweede Kamer. De overdracht van bevoegdheden naar de Europese Gemeenschappen gaat vanzelfsprekend ten koste van de autoriteit en verantwoordelijkheden van de Tweede Kamer.¹¹¹

De discussie over de bevoegdheden van het parlement is in de literatuur sterk verweven met de discussie over de rol van de nationale parlementen binnen het Europese integratieproces. In dit hoofdstuk is een analyse uiteengezet over de rol van de relatie tussen de Tweede Kamer en het Europees Parlement in het maatschappelijke debat over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement. In het vorige hoofdstuk werd al duidelijk dat uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement door velen als voorwaarde werd gezien voor rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement.

Een signaal van de samenhang van de machtsrelatie tussen nationale parlementen en het Europees Parlement en de mate van bevoegdheden van het Europees Parlement in het maatschappelijk debat is te zien in een brief van de EBN aan de leden van de Tweede Kamer die verstuurd is op 26 oktober 1976:

'De uiteindelijke regeling zal enerzijds recht moeten doen aan de Nederlandse opvatting van het begrip "volksvertegenwoordiger" en dienen te passen in het beeld van het nationale parlement, zoals dat door de Grondwet wordt of zal worden bepaald; anderzijds dient de regeling de ontplooiing mogelijk te maken van een Europees Parlement met werkelijke bevoegdheden voor besluitvorming ten aanzien van problemen die de krachten van de

---

¹¹⁰ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 222-228.

¹¹¹ Van Meurs, Reiding en Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', 434.

nationale staat te boven gaan, en ook daartoe de Europese dimensie blijvend in nationaal verband aan de orde te stellen.¹¹²

De EBN was een voorstander van de uitbreiding van bevoegdheden voor het Europees Parlement omdat het Parlement daardoor bevoegdheden en invloed zou krijgen om krachten op te lossen die de nationale staat te boven gingen. Uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement zouden ertoe leiden dat het machtsevenwicht tussen de nationale parlementen en het Europees Parlement zich automatisch ten gunste van het Europees Parlement verplaatste. De EBN zag de uitbreiding van bevoegdheden zelfs als tegenwicht van het 'nationalisme'. Dit blijkt duidelijk uit een citaat uit een fragment dat het EBN heeft gestuurd naar verschillende media om hen voor te lichten over het standpunt van de EBN:

'Er is bij de eenwording iets fout gegaan; dat blijkt uit het feit dat tot nu toe veel minder is bereikt dan men had gehoopt. Er zit eigenlijk geen sterke motor in de ontwikkeling naar Europese eenheid. Het Europees Parlement wil graag als motor gaan optreden. Dus moeten we dat parlement de kans geven dat te gaan doen. Die kans krijgt het Europese Parlement als het eenmaal is gekozen. (...) Kort samengevat ligt de fout hierin dat er te weinig is terechtgekomen van een echte eenwording, maar dat in plaats daarvan de negen landen niet veel meer doen dan samenwerken met behoud van zoveel mogelijk onafhankelijkheid. Dat ziet men het duidelijkst gedemonstreerd door de Europese Ministerraad, de vergadering van ministers uit de negen landen, waar alle besluiten van enig belang – en vaak zonder enig belang – worden genomen met eenstemmigheid. (...) De oorzaak is gemakkelijk aan te wijzen: de negen landen voelen er weinig voor zich te laten overstemmen door hun partners, ze willen elk in staat blijven besluiten te blokkeren. In feite is dat puur nationalisme.'¹¹³

In 1978 had de Ministerraad nog relatief het meeste macht binnen de Europese besluitvorming, waardoor Europa een intergouvernementele basis had. Hier wilde de EBN verandering in brengen, door de macht van nationale parlementen aan te wenden om de positie van het Europees Parlement te versterken. Een ander voorbeeld waarin dit standpunt duidelijk terug te zien is, is een publicatie uit 1978, geschreven door J. de Koning, de minister van ontwikkelingssamenwerking, waarin hij heeft

---

¹¹² Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 486, Ingekomen en minuten van uitgaande stukken van het Hoofdbestuur van de Europese Beweging in Nederland. 1973-1980. 1976.

¹¹³ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 979 Uitgaande stukken van het Nationaal Comité naar plaatselijke en regionale comité's voor de Europese verkiezingen. Afschriften. 1978-1979, Europese verkiezingen in zicht. Tegenwicht voor nationalisme.

betoogd dat nationale parlementen druk moesten gaan uitoefenen om het Europees Parlement gezag te geven.

‘Ideaal zou zijn als het Europees Parlement zich zou uitspreken over de inhoud en de richting van een Europees beleid, en als de Europese Commissie bereid zou zijn om de initiatieven van het Parlement over te nemen en uit te werken in concrete beleidsvormen.’ De moeilijkheid is, dat de Commissie weliswaar voorstellen kan doen, maar dat de besluiten moeten worden genomen door de Ministerraad. ‘De Ministerraad, het onontbeerlijk sluitstuk van het gehele besluitvormingsproces, kan door het Europees Parlement niet onder druk worden gezet. De ministers staan onder druk van de nationale parlementen, maar zijn onafhankelijk van het Europees Parlement.’ Daarom, aldus de Koning ‘kan het Europees Parlement alleen iets uitrichten als ook de nationale parlementen druk uitoefenen, als er een samenspel bestaat tussen de nationale parlementen en het Europees Parlement. In feite moeten zij elkaar aanvullen om de Europese democratie te vormen.’¹¹⁴

Om de macht van het Europees Parlement te vergroten door de bevoegdheden van het Parlement uit te breiden zou het fiat van de nationale staten nodig zijn.¹¹⁵ In een ingezonden brief van de politicoloog G.J.C. Schlaghecke in *NRC Handelsblad* uit 1979 werd dit intergouvernementele karakter van de Europese samenwerking benadrukt. De politicoloog beschreef hoe barrières die bestonden op het gebied van economische samenwerking in stand werden gehouden door de uitvoerende macht binnen nationale overheden. Hij heeft betoogd dat het voor deelnemende landen relatief gemakkelijk te bepalen was in hoeverre zij zouden inleveren bij de totstandkoming van een overeenkomst. Dit zou volgens de politicoloog voornamelijk te zien zijn bij het landbouwbeleid, dat meer een vervlechting was van economische banden tussen lidstaten.¹¹⁶

‘Het bereiken van overeenstemming is vooral een ruilhandel: een op geld te waarderen compromis, een te kwantificeren zaak. Geen compromis waarin politieke waarden, een botsing tussen politieke ideologieën, de doorslag hebben gegeven.’¹¹⁷

---

¹¹⁴ Als geciteerd in: Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 1091, Publicaties van de Europese Beweging in Nederland: Europa '78-'79. (bijlage van Europa in Beweging), nrs. 1-14, publicatie uit 1978.

¹¹⁵ Europa's samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, *NRC Handelsblad* (12 augustus 1976).

¹¹⁶ Europese parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979).

¹¹⁷ Als geciteerd in: Europese parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979).

Deze visie was een signaal van hoe er door sommigen in het maatschappelijk debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen over de Europese samenwerking werd gedacht; Schlaghecke zag de Europese samenwerking als ensemble van economische belangen. De Europese Gemeenschappen waren volgens hem nog geen gepolitiseerde machine.

De uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement werd door sommigen gezien als een manier om de Europese samenwerking te politiseren. Een groot deel van de Tweede Kamer en de regering van die tijd waren voorstander van deze uitbreiding. Volgens de eerdergenoemde auteur Hollander kwam dit door het feit dat Nederland in een supranationale gemeenschap meer zeggenschap zou hebben dan een gemeenschap die intergouvernementeel van aard is.¹¹⁸

Een groot voorstander van de verkiezingen voor Europa was de oud-premier van België Leo Tindemans. In een artikel van de Volkskrant uit 1979 heeft hij betoogd dat een eventuele mislukking van de verkiezingen zou leiden tot een fatale slag voor Europa. Europa is van belang, zo stelde hij, omdat alleen op Europees niveau, en niet op nationaal niveau, crises zoals die van werkloosheid opgelost konden worden. Hij pleitte voor een verenigd supranationaal Europa.¹¹⁹ Ook de bekende oud-premier Wim Kok, die toen nog voorzitter van de EVV (Europese Vakbond van Vakverenigingen) was, heeft in een artikel van de Volkskrant betoogd dat de strijd van werkloosheid bevochten moest worden op Europees niveau en niet op nationaal niveau.¹²⁰

Over het algemeen waren de meeste Nederlandse politieke partijen voorstander van rechtstreekse verkiezingen, omdat rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement een stap richting een supranationaal Europa zou zijn. De politicus Patijn plaatste een kanttekening; hij vond dat de bevoegdheden van de Tweede Kamer enkel afgestaan konden worden wanneer het Europees Parlement dezelfde bevoegdheden zou krijgen. Het was volgens Patijn noodzakelijk dat parlementariërs zich voor een versterking van hun positie in zouden gaan zetten in plaats van zich te keren tegen nationale parlementen.¹²¹

De bevoegdheden die het Europees Parlement had hingen in het debat sterk samen met de positie van de Tweede Kamer binnen de Europese integratie. Het standpunt van de PvdA was dat het een vereiste was dat deze uitbreiding van bevoegdheden samen zou gaan met behoud van invloed van nationale parlementen. Dit blijkt uit onderstaand citaat in een artikel van NRC Handelsblad uit 1976:

---

¹¹⁸ Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

¹¹⁹ Belang verkiezingen voor Europa groot, *De Volkskrant* (24 februari 1979).

¹²⁰ "Verkorting werktijd Europees aanpakken, *De Volkskrant* (7 april 1979).

¹²¹ Van Damme, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', 37.

‘De PvdA stelt dus de uitbouw en verdieping van de EEG samenwerking volstrekt afhankelijk van de vereiste dat de samenwerking in geen enkel opzicht kan functioneren zonder de medewerking van het democratisch tot stand gekomen en democratisch functionerende – nationale en Europese – parlement.’¹²²

De PvdA en Patijn waren voorstander van een samenwerking van nationale parlementen en het Europees Parlement om beleidsvoering te controleren. Over de plek waar besluitvorming en de controle hierop zou plaatsvinden was geen consensus in het maatschappelijk debat.

In het eerdergenoemde enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees Parlement bleek dat 52% van de 869 ondervraagden voor vergroting van bevoegdheden van het Europees Parlement was. Aan hen werd vervolgens de vraag gesteld: ‘Wat vindt u dan beter: dat het Europese Parlement de afgesproken landbouwprijzen, dus óók die voor Nederland, moet goedkeuren. Of dat het Europese Parlement er niet aan te pas komt en ieder land voor zichzelf de prijzen moet goedkeuren? Dus de Nederlandse Tweede Kamer de voor Nederland afgesproken prijzen, het Belgische Parlement de prijzen voor België, enz.’¹²³

Hieruit bleek dat het grootste deel van de respondenten de nationale bevoegdheden laat prevaleren boven de Europese, respectievelijk 44% tegenover 37%. Uit het onderzoek bleek ook dat hoger opgeleiden vaker voor uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement waren dan lager opgeleiden.¹²⁴ De resultaten van het enquête-onderzoek zijn signalen van de verdeeldheid onder de respondenten over waar controle- en beslissingsmogelijkheden van het politieke domein plaats zouden moeten vinden: op nationaal of op Europees niveau.

Een andere kwestie binnen het maatschappelijk debat over de rol van nationale parlementen in relatie tot de Europese samenwerking is de wijze waarop het Europese Monetaire Stelsel (EMS) vormgegeven zou moeten worden. Het EMS was een regeling uit 1979 tussen Europese landen om de koersstabiliteit van geld te bevorderen. In essentie was het een regeling waarin de valutakoersen van landen niet meer dan 2,25 procent van de ECU (European Currency Unit) als rekeneenheid af zouden wijken.¹²⁵

---

¹²² Europa’s samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, *NRC Handelsblad* (12 augustus 1976).

¹²³ Als geciteerd in: NA, EBN, inv.nr. 993, Enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. ten behoeve van de Europa-rubriek van het programma Panoramiek naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees parlement. 1978.

¹²⁴ NA, EBN, inv.nr. 993, Enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. ten behoeve van de Europa-rubriek van het programma Panoramiek naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees parlement. 1978.

¹²⁵ Van Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 149.

De EBN zag monetaire samenwerking als de volgende stap tot de vorming van de Europese Unie. Eén van de dingen die de EBN wilde bewerkstelligen op het gebied van monetaire samenwerking was een gezamenlijke munt. Dit zou volgens de EBN leiden tot verdergaande solidariteit en Europese eenheid.¹²⁶ De onderstaande afbeelding is een spotprent uit het maandblad van de EBN. ‘God zij met ons’ is een bekend randschrift van Nederlandse munten. Dit randschrift stond op de gulden, de rijksdaalder en op andere munten uit het guldentijdperk. Ook staat het tegenwoordig op het twee-euromunt. Op de spotprent zijn de woorden uit de zin ‘God zij met ons’ afgebeeld in vier verschillende talen: Frans, Duits, Nederlands en Engels. De combinatie van talen op één munt stond voor de EBN waarschijnlijk symbool voor de eenheid die een gemeenschappelijke munt volgens de EBN zou brengen.

Bron: Scan van een afbeelding op het voorblad van het maandblad Europa in Beweging, NA, EBN, inv.nr. 340, 309-343 Nieuw Europa-Maandblad van de Beweging van Europese Federalisten/ Nederlandse Raad der Europese Beweging, later: Europese Beweging in Nederland, jaargang 1979, pagina 7.

Niet iedereen deelde de mening dat verdergaande monetaire samenwerking gunstig zou zijn voor afzonderlijke lidstaten. In een artikel uit de Volkskrant van 1978 werd de vorm van het EMS beschreven als een ‘gevaar’ voor de nationale parlementen:

---

¹²⁶ NA, EBN, inv.nr. 340, 309-343 Nieuw Europa-Maandblad van de Beweging van Europese Federalisten/ Nederlandse Raad der Europese Beweging, later: Europese Beweging in Nederland, jaargangen 1979 extra editie.

‘Door het EMS in de intergouvernementele sfeer te houden verzwakt in elk geval de greep van de nationale parlementen op het gebeuren omtrent de monetaire organisatie van Europa die thans haar geboortedag nadert. Bij verdragswijziging zou namelijk het nationale parlement in Nederland gehoord moeten worden’¹²⁷

De intergouvernementele insteek en ook een uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement zouden een bedreiging vormen voor de invloed van nationale parlementen op monetaire samenwerking; een paradoxale visie. Dit idee staat haaks op het idee dat nationale parlementen en het Europees Parlement samen zouden moeten gaan werken. Tijdens het debat in 1977 over rechtstreekse verkiezingen stelde CPN-fractievoorzitter Marcus Bakker dat het gevaar groot was dat Europarlementariërs steeds meer besluiten zouden nemen waar de Tweede Kamer geen zeggenschap over zou hebben; een monsterachtige constructie, aldus Bakker.¹²⁸

Het afstoten van nationaal beleid betekende voor de nationale parlementariërs verlies van persoonlijke politieke macht, aldus de adjunct financieel attaché bij de Nederlandse permanente EG-vertegenwoordiging in Brussel in een opiniestuk van NRC Handelsblad uit 1979. Volgens hem was het probleem dan ook niet de politieke potentie van het Europees Parlement, maar het mogelijk verlies van macht voor nationale parlementen. Hierdoor ontstond een patstelling: wanneer Europarlementariërs de bevoegdheden van het Europees Parlement wilden vergroten was het fiat van nationale parlementariërs nodig, die hun macht niet wilden afstaan aan supranationale parlementariërs.¹²⁹

De visie van de EBN was dat de uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement als noodzakelijk gezien werd om krachten die de nationale staten te boven gingen, te kunnen bedwingen. Supranationalisme werd door velen en vooral door Nederlandse politici gezien als de juiste politieke koers voor de Europese Gemeenschappen, omdat het zou leiden tot een federatief Europa. Een visie waar veel Nederlandse politici van droomden.¹³⁰ Onder de bevolking was dit sentiment minder sterk. Uit bovengenoemd enquête-onderzoek is gebleken dat er enige verdeeldheid onder de respondenten was over de plaats waar besluitvorming gecontroleerd en gekeurd zou moeten worden. Moest dit op nationaal of Europees niveau geschieden?

De te verwerven bevoegdheden van het Parlement zouden ertoe leiden dat meer beleid op supranationaal niveau gevoerd zou kunnen worden; dit zou impact hebben gehad op de positie van

---

¹²⁷ Europa over zijn tegenstrijdigheid, *de Volkskrant* (5 december 1978).

¹²⁸ Van Damme, ‘Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs’, 37.

¹²⁹ Europees Parlement kan best vuist maken, *NRC Handelsblad* (16 juli 1979).

¹³⁰ Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

nationale parlementen in het politieke besluitvormingsproces. Ondanks de enorme steun die een supranationaal Europa vanuit Nederland ondervond speelde de positie van nationale parlementen binnen het debat over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979 wel een rol die samenhang met een eventuele uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement. Er waren ook mensen bang voor het verlies van controle van nationale parlementen; een 'monsterachtige constructie'. Toch bleef het debat over de positie van nationale parlementen in relatie tot het Europees Parlement beperkt vergeleken met Frankrijk en Engeland, waar deze kwestie een grotere rol speelde.¹³¹

---

¹³¹ Costa, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, 23-30 en Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 222-228.

Besluit

De analyse van de publieke opinie uit een ander decennium blijft problematisch. Onderzoek naar de publieke opinie volgens de historische methode is niet volmaakt, omdat de beschikbare sporen uit het verleden beperkt zijn om iets te zeggen over het begrip ‘publieke opinie’ zoals dat in verscheidene disciplines is beschreven. Door de imperfectie van de gehanteerde methode zijn grote wetenschappelijke generalisaties niet mogelijk over hetgeen in deze bijdrage onderzocht. De conclusies uit deze bijdrage zijn gebaseerd op signalen die uit de bestudeerde bronnen zijn gedestilleerd. Het doel van deze bijdrage was om een beeld te schetsen van de publieke opinie ten opzichte van het Europees Parlement in de jaren 1974-1979.

Het verdrag van Maastricht wordt in de bestaande literatuur gezien als cesuur in de houding van de bevolking ten opzichte van Europese integratie.¹³² Dit zou impliciet kunnen betekenen dat de houding ten opzichte van Europese integratie en rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement positief was. Hoewel sommige kranten zoals De Telegraaf relatief weinig berichtten over de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, is er in de Volkskrant en in NRC Handelsblad kritiek op de manier waarop de EGG fungeerde en de koers die de Europese integratie was gevaren. Ook was er twijfel over of de rechtstreekse verkiezingen wel hun doel zouden behalen.¹³³ In de Volkskrant was de algehele tendens ten opzichte van rechtstreekse verkiezingen zelfs erg fel. Deze signalen geven aan dat de informatie in de Volkskrant en NRC Handelsblad niet top-down vanuit de overheid tot stand kwam, omdat de berichtgeving in deze kranten vaak afweek van het standpunt van de EBN en de regering.

Er was in Nederland een opleving van het debat over Europese integratie toen de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement naderden. De negatieve analyses en reacties op het beleid van de regering en de campagne getuigen van het feit dat er kritiek bestond onder de Nederlandse bevolking op de koers van Europese integratie. Deze kritiek ontstond niet in de jaren negentig; de kritische krantenberichten uit NRC Handelsblad en de Volkskrant laten zien dat euroscepticisme al eerder bestond, maar waarschijnlijk een opleving meemaakte in de jaren negentig.

Binnen de wetenschappelijke literatuur over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement en Europese integratiegeschiedenis zijn er drie dominante thema's in het debat. Deze

---

¹³² Karlheinz Neunreither, ‘The European Parliament and National Parliaments: Conflict or cooperation?’, *The Journal of Legislative Studies* 11:3 (2005) 466–489, aldaar 466, Leruth e.a., ‘Does the Information Source Matter? Newspaper Readership, Political Preferences and Attitudes Towards the EU in the UK, France and the Netherlands’, 95 en Harryvan en Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementaire-politieke Debat, 1945-2013*, 143-174.

¹³³ Zie voetnoot nr. 99, 101, 102 en 105.

thema's zijn: democratische legitimiteit van de Europese instellingen, de mate van bevoegdheden van het Europees Parlement en de positie van de nationale parlementen ten opzichte van de macht in Brussel. Binnen het maatschappelijk debat van de jaren zeventig zijn deze thema's ook al waarneembaar in krantenberichten en opiniestukken.

Opvattingen over democratische legitimiteit van de Europese Gemeenschappen en het Europees Parlement speelden een grote rol binnen het maatschappelijk debat over de rechtstreekse Europese verkiezingen van het Europees Parlement. Het idee dat er rechtstreekse verkiezingen moesten komen vond steun in zowel de politiek als in de maatschappij.¹³⁴ Er bestond echter kritiek op de wijze waarop de rechtstreekse verkiezingen geïmplementeerd zouden worden en de wijze waarop de verkiezingen aan het volk werden gerepresenteerd door de EBN, waarvan de campagne in veel krantenberichten als 'propaganda' en 'misleidend' werd beschreven.¹³⁵

Het is problematisch om te spreken van het Europees Parlement als vox populi, omdat veel van de thema's die werden besproken op Europees niveau te ver van het bed van een deel van de bevolking af stond. Uit de gevoerde enquête-onderzoeken van het EBN blijkt dat de respondenten relatief weinig kennis hadden van Europese besluitvorming.

De overheid probeerde de verkiezingen nader aan de man te brengen door een top-down inlichtingscampagne te voeren. Deze opdracht werd verleend aan de lobbyclub EBN. Dat verkiezingen top-down waren opgezet en geen initiatief waren van het volk zorgt voor een unieke situatie. De lage opkomst van kiezers is hier mogelijk een gevolg van. Is het Parlement dan wel aan te duiden als 'stem van het volk'? Om deze reden is het eerdergenoemde begrip: 'tweede orde'-verkiezingen uit de politicologie een juiste beschrijving voor de Europese verkiezingen.¹³⁶

Uit artikelen van NRC Handelsblad en de Volkskrant blijkt dat de afstand tussen het volk en het Europees Parlement mede kwam doordat sommige mensen van mening waren dat een 'Europees volk' ontbrak.¹³⁷ Het gebrek aan interesse en de daarnaast kritische geluiden in kranten ten opzichte van de verkiezingen laten zien dat onder de Nederlandse bevolking geen consensus was over de noodzaak tot de toevoeging van democratische legitimiteit aan het Europees Parlement. Het grootste deel van de Tweede Kamer en de regering wilde dit wel.¹³⁸

Daarnaast waren er ook felle geluiden tegen de verkiezingen. Dit bleef echter beperkt tot acties van enkele (kleine) partijen. Voorbeelden hiervan zijn de boycotacties van de PSP, de oprichting van

---

¹³⁴ Zie voetnoot nr. 47, 48, 50, 52, 57, 77 en 114.

¹³⁵ Zie voetnoot nr. 58, 59, 95 en 96.

¹³⁶ Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*, 387.

¹³⁷ Zie voetnoot nr. 74 en 75.

¹³⁸ Hollander, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)*, 97-124.

het Anti-Verkiezings Komitee en het Rotterdams Boycot Comité Europese Verkiezingen. Deze organisaties verwierpen de verkiezingen in zijn geheel.¹³⁹

De campagnes die de EBN had opgezet werd in meerdere artikelen van de Volkskrant en NRC Handelsblad beschreven als propaganda. Er zou in de campagnes te veel de schijn worden gewekt dat rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement automatisch gepaard zouden gaan met een toevoeging van bevoegdheden. Dit werd onder andere veroordeeld door de Jonge Democraten, die werden gesteund door de Reclame Code Commissie in 1979, waardoor het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen werd berispt.¹⁴⁰

Ook werd de uitbreiding van bevoegdheden van het Europees Parlement in meerdere artikelen van NRC Handelsblad gezien als *voorwaarde* van de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen. Binnen het maatschappelijk debat over rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement tussen 1974 en 1979 speelden de bevoegdheden van het Parlement om deze reden een grote rol. Alleen op deze manier zou het Parlement een tegenmacht kunnen vormen ten opzichte van de andere Europese instellingen. Het idee dat rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement gepaard moesten gaan met een uitbreiding van bevoegdheden kreeg brede steun van zowel politici en in het maatschappelijke debat. De bevolking wilde dat de Commissie en de Raad onderhevig zouden zijn aan democratische controle van het Parlement door middel van de toevoeging van formele bevoegdheden en democratische controle.¹⁴¹

Binnen het debat was er strijd over hoe deze uitbreiding van bevoegdheden tot stand zou moeten komen. De algemene visie van de EBN en politici zoals Patijn en Vondeling was dat de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen vanzelfsprekend zou leiden tot een uitbreiding van de bevoegdheden, doordat Europarlementariërs meer gezag en invloed naar zich toe zouden kunnen trekken wanneer zij democratische legitimiteit genoten.¹⁴²

Hier was in het maatschappelijk debat veel kritiek op. In veel krantenberichten in de periode 1974 tot 1979 werd deze vanzelfsprekendheid beschreven als een illusie, omdat nationale parlementen nog steeds aan de touwtjes trokken. Met name de juristen Degenkamp en Couwenberg waren van mening dat het Verdrag van Rome, waarin de macht van het Parlement afgebakend was, als grondwet moeilijk te wijzigen was. Om het Verdrag te wijzigen was het fiat van nationale parlementen nodig en zij geloofden niet dat nationale parlementariërs hun macht wilden afstaan aan Europarlementariërs.¹⁴³

---

¹³⁹ Zie voetnoot nr. 67, 68 en 69.

¹⁴⁰ Zie voetnoot nr. 95 en 96.

¹⁴¹ Zie voetnoot nr. 84, 85, 86, 87 en 88.

¹⁴² Zie voetnoot nr. 91, 92, 93 en 94.

¹⁴³ Zie voetnoot nr. 99 en 106.

De verhouding tussen nationale parlementen en het Europees Parlement was in het maatschappelijk debat over de invoering van de rechtstreekse verkiezingen onlosmakelijk verweven met het debat over de mate van bevoegdheden van het Europees Parlement. Een uitbreiding van bevoegdheden van het Parlement zou ten koste gaan van de invloed en het gezag van nationale parlementen. Net als in andere landen zoals Frankrijk en Engeland veroorzaakte dit spanning onder de bevolking van Nederland; deze spanning bleef in Nederland (zeer) beperkt.

Een intergouvernementele insteek van Europese samenwerking zoals bij het EMS zou ervoor zorgen dat nationale parlementaire invloed zou verzwakken. Aan de andere kant zouden nationale parlementen macht afstaan aan het Europees Parlement wanneer het Parlement op dit vlak meer zeggenschap zou krijgen. Door CPN-leider Bakker en in enkele krantenartikelen werd dit beschreven als gevaar. Bakker beschreef een invloedrijk Europees Parlement als een 'monsterachtige constructie', omdat een sterk Parlement de invloed van nationale parlementen zou inperken.¹⁴⁴

De drie thema's: democratische controle, de machtsrelatie tussen het Europees Parlement en nationale parlementen en de bevoegdheden van het Europees Parlement zijn in het maatschappelijke debat over de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement sterk verweven. In Nederland was vraag naar democratische controle binnen de Europese Gemeenschappen door het Parlement een sterke tegenhanger te maken van de Europese Commissie en de Raad van Europa.

Het Europees Parlement heeft zich sinds de eerste rechtstreekse verkiezingen verrijkt met formele parlementaire bevoegdheden. Deze bevoegdheden zijn echter relatief achtergebleven ten opzichte van de bevoegdheden die nationale parlementen hebben binnen Europese landen.¹⁴⁵ De visie van een groot deel Nederlandse politici, de EBN en vooraanstaande spelers op Europees gebied zoals Patijn dat het Europees Parlement een Parlement zou worden met gezag en invloed is niet helemaal uitgekomen. Zij hadden verwacht dat de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement automatisch zou leiden tot een toename van macht en invloed van Europarlementariërs; hoewel dit wel is gebeurd, verschilt de macht van Europarlementariërs nog wezenlijk met de macht van nationale parlementariërs.

Het Europees parlement is nooit een parlement geworden dat als tegenhanger van de Europese Commissie en de Raad van Europa fungeert wanneer je het Parlement vergelijkt met de invloed die nationale parlementen hebben ten opzichte van hun regeringen; het Parlement is nooit een constituant geworden met wetgevende macht. Ook heeft het Parlement altijd beperkte

---

¹⁴⁴ Van Damme, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', 37.

¹⁴⁵ Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 228.

controlefuncties gehad in vergelijking met nationale parlementen. Besluitvorming van de Europese Raad komt vandaag de dag nog steeds tot stand zonder parlementaire participatie.¹⁴⁶

Hoe de toevoeging van de rechtstreekse verkiezingen heeft uitgepakt ging daarom tegen de wens en de hoop van veel Nederlanders in. Mogelijkerwijs heeft dit bijgedragen aan het 'democratisch deficit'. Hoewel er een opkomst was van eurosceptis vanaf de jaren negentig, is bij de manier waarop de rechtstreekse verkiezingen zijn geïmplementeerd wellicht een deel van de basis gelegd van de onvrede van Nederlandse bevolking ten opzichte van de koers van Europese integratie.

Het beeld dat in deze bijdrage is geschetst, laat zien dat de Nederlandse regering in de aanloop van de eerste rechtstreekse verkiezingen via de campagne van de EBN verwachtingen bij de bevolking heeft aangewakkerd die de regering in samenspel met andere landen in Europa niet helemaal waar heeft kunnen maken. Een interessant startpunt voor vervolgonderzoek zou een historische analyse over het maatschappelijk debat over de positie van het Europees Parlement na implementatie van de rechtstreekse verkiezingen zijn, om te zien of bovenstaande conclusie strookt met de werkelijkheid.

---

¹⁴⁶ Loth, *Building Europe: A history of European unification*, 228.

Bibliografie

Secundaire literatuur:

Costa, Oliver, *The history of European electoral reform and the Electoral Act 1976: Issues of democratisation and political legitimacy*, European Parliamentary Research Service (Luxemburg 2016).

Decker, Frank, 'Governance beyond the nation-state. Reflections on the democratic deficit of the European Union', *Journal of European Public Policy*, 9:2 (2002) 256–272.

Gamble, Andrew, 'Taking back control: the political implications of Brexit', *Journal of European Public Policy*, 25:8 (2018) 1215–1232.

Harryvan, Anjo G. en Jan Van der Harst, *Verloren Consensus: Europa in het Nederlandse Parlementair-politieke Debat, 1945-2013* (Amsterdam 2013).

Hollander, Jieskje, *Constitutionalising Europe: Dutch Reactions to an Incoming Tide (1948-2005)* (Groningen 2013).

Janssen, Joseph I. H., *Publieke steun voor de Europese Unie: Analyse van de publieke opinie in 12 lidstaten, 1952-1998* (Maastricht 2001).

Leruth, Benjamin e.a., 'Does the Information Source Matter? Newspaper Readership, Political Preferences and Attitudes Towards the EU in the UK, France and the Netherlands', in: *Euroscepticism, Democracy and the Media* (Basingstoke 2000) 95–120.

Loth, Wilfried, *Building Europe: A history of European Unification* (Oldenbourg 2015).

Mair, Peter, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy* (Londen 2013).

Neunreither, Karlheinz, 'The European Parliament and National Parliaments: Conflict or cooperation?', *The Journal of Legislative Studies* 11:3 (2005) 466–489.

Radboud Universiteit, 'Kom op voor Europa' De eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, 1979.', <https://www.ru.nl/cpg/honderd-jaar-nieuwe-kiezers-0/kom-europa-eerste-rechtstreekse-verkiezingen/> (geraadpleegd op 2 december 2018).

Price, Vincent, *Public Opinion* (Londen 1992).

Reiding, Hilde, 'De teleurstellende Europese werkelijkheid', in: *Verloren Consensus* (Nijmegen 2013), 103–141.

Valla, Stephen, 'Newspapers', in: *Reading primary sources* (Londen 2009) 192–208.

Van Damme, Leon, 'Champions League of slechts eerste divisie? Rivaliteit tussen Tweede Kamerleden en Europarlementariërs', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:3 (2012) 35–47.

Van Meurs, Wim, Hilde Reiding en Suzanne Geuze, 'De Parlementaire Keerzijde van Europa', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:3 (2015) 433–452.

Van Meurs, Wim e.a., *Europa in alle staten* (Nijmegen 2013).

Van Meurs, Wim, 'Goede raad is duur. Het Nederlandse parlement en de Europese Raad', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1:6 (2012) 71–82.

Van Middelaar, Luuk, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin* (Deventer 2009).

Winzen, Thomas, Crystilla Roederer-Rynning en Frank Schimmelfennig, 'Parliamentary co-evolution: national parliamentary reactions to the empowerment of the European Parliament', *Journal of European Public Policy* 22:1 (2015) 75–93.

Primaire bronnen:

Websites als primaire bron:

Europa Nu, 'Europese Beweging Nederland', https://www.europa-nu.nl/id/vgy7n4v2n4qt/europese_beweging_nederland_ebn (geraadpleegd 2 december 2018).

European Commission, 'On the adoption of the 2017 work programme and the financing for the Europe for Citizens Programme', http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/2017_annexe_awp_en.pdf, (geraadpleegd 3 december 2018).

Europese Beweging Nederland, <http://europesebeweging.nl/> (geraadpleegd 11 februari 2019).

Pamflet van het Anti-Verkiezings Komitee, Het geheugen van Tilburg, <https://geheugenvantilburg.nl/verhalen/lees/14053/anti-verkiezings-komitee> (geraadpleegd 20 maart 2019).

Nationaal Archief Den Haag:

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 340, 309-343 Nieuw Europa-Maandblad van de Beweging van Europese Federalisten/ Nederlandse Raad der Europese Beweging, later: Europese Beweging in Nederland, jaargangen 1948-1986.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr 486, Uitgaande stukken. 1976.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 672, Nota inzake de werkwijze en doelstellingen van de Europese Beweging in Nederland. 1973.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 980, Informatiebulletin/kranteknipsels inzake de activiteiten van het Nationaal Comité. 1978, Doelstellingen van het Nationaal Comité.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 991, Resultaten van een opinieonderzoek door A.V.R.O./Legendijk naar bekendheid van Nederlanders met de Europese verkiezingen. 1978-1979.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 992, Rapporten van Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek inzake onderzoek naar de vergroting van de belangstelling van de Nederlandse kiezer voor Europa en het Europese parlement. 1977.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 993, Enquête-onderzoek van N.O.S.-dienst televisie/N.I.P.O. ten behoeve van de Europa-rubriek van het programma Panoramiek naar kennis en opinies van Nederlanders ten opzichte van Europa en het Europees parlement. 1978.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 979, Uitgaande stukken van het Nationaal Comité naar plaatselijke en regionale comité's voor de Europese verkiezingen. Afschriften. 1978-1979, Europese verkiezingen in zicht. Meer macht voor het Europese Parlement.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 979, Uitgaande stukken van het Nationaal Comité naar plaatselijke en regionale comité's voor de Europese verkiezingen. Afschriften. 1978-1979, Europese verkiezingen in zicht. Tegenwicht voor nationalisme.

Nationaal Archief Den Haag, Europese Beweging in Nederland en Voorgangers, inv.nr. 1091, Publicaties van de Europese Beweging in Nederland: Europa '78-'79. (bijlage van Europa in Beweging), nrs. 1-14, publicatie uit 1978.

Krantenberichten:

De Telegraaf

De dringende noodzaak van Europa's eenmaking, *De Telegraaf* (14 april 1976).

Europese verkiezingen waard om eraan deel te nemen, *De Telegraaf* (30 mei 1979).

Europese verkiezingen III, *De Telegraaf* (7 juni 1979).

Het wordt hoog tijd voor een Europese Grondwet, *De Telegraaf* (22 juni 1979).

de Volkskrant

'Europa', *de Volkskrant* (03 april 1976).

"Europa" blijft een ideaal, *de Volkskrant* (27 juni 1978).

Europa over zijn tegenstrijdigheid, *de Volkskrant* (5 december 1978).

Europees Parlement vervreemd burger, *de Volkskrant* (23 januari 1979).

Belang verkiezingen voor Europa groot, *de Volkskrant* (24 februari 1979).

Nep-parlement, *de Volkskrant* (04 april 1979).

“Verkorting werktijd Europees aanpakken, *de Volkskrant* (7 april 1979).

Advertentietekst misleidend, *de Volkskrant* (18 april 1979).

“Krachtvoer voor een schildpad”, *de Volkskrant* (8 mei 1979).

Europese verkiezingen, *de Volkskrant* (6 juni 1979).

NRC Handelsblad

Europese verkiezingen, *NRC Handelsblad* (02 mei 1975).

Stemmen als Europeaan, *NRC Handelsblad* (03 oktober 1976).

Europees Parlement, *NRC Handelsblad* (10 juli 1976).

Europa, een werkelijkheid of een droom, *NRC Handelsblad* (20 juli 1976).

Europa's samenwerking: rol voor parlementen weggelegd, *NRC Handelsblad* (12 augustus 1976).

‘Europese verkiezingen: veel rumoer voor weinig Parlement’, *NRC Handelsblad* (06 juni 1997).

Europese parlement blijft roepende in de woestijn, *NRC Handelsblad* (12 maart 1979).

Europa vraagt revolutie van parlementariërs, *NRC Handelsblad* (23 maart 1979).

Euroverkiezingen: troef of troostprijs, *NRC Handelsblad* (14 april 1979).

Reclame Europese verkiezingen misleidend, *NRC Handelsblad* (18 april 1979).

De Europese illusies en de ergernis van Den Uyl, *NRC Handelsblad* (09 mei 1979).

Europese samenwerking: kwestie van puur overleven, *NRC Handelsblad* (16 mei 1979).

Europa: kiezen voor een model van machtscheiding, *NRC Handelsblad* (31 mei 1979).

Naar de stembus, *NRC Handelsblad* (06 juni 1979).

Persstemmen verkiezingen, *NRC Handelsblad* (12 juni 1979).

Europees Parlement kan best vuist maken, *NRC Handelsblad* (16 juli 1979).

Overige krantenberichten

Klachten tegen nationaal comité Europese Verkiezingen, *De Waarheid* (21 januari 1979).

PSP en Europa, *Het Vrije Volk* (6 juni 1979).

PvdA-lijsttrekker Vondeling 'In Europees Parlement wel degelijk politiek te maken, *Nieuwsblad van het Noorden* (10 mei 1979).

Europese verkiezingen, *Nieuwsblad van het Noorden* (31 mei 1979).

Reclame Code Commissie spreekt uit: Advertentie Euroverkiezingen is onduidelijk en misleidend, *Nederlands Dagblad* (19 april 1979).